

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยและพัฒนาการเล่านิทานนักเรียนโรงเรียนวัดศาลเสี้ยน(สีมาราชวร) ตำบลหนองแก อำเภอบางแพะ จังหวัดสระบุรี สำหรับการทบทวนวรรณกรรม ผู้วิจัยได้ศึกษาและค้นคว้า แนวคิดและทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. บริบทของโรงเรียนวัดศาลเสี้ยน(สีมาราชวร)
2. การเล่านิทาน
3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

บริบทของโรงเรียนวัดศาลเสี้ยน(สีมาราชวร)

ประวัติความเป็นมา

โรงเรียนวัดศาลเสี้ยน (สีมาราชวร) ตำบลหนองแก อำเภอบางแพะ จังหวัดสระบุรี เมื่อ พ.ศ. 2476 โรงเรียนวัดศาลเสี้ยน (สีมาราชวร) เป็นโรงเรียนอาศัยศาลาวัด อยู่ในความอุปการะของพระภิกษุสิมมา ท่านได้รวบรวมเด็กในตำบลหนองแก ให้มาเรียนหนังสืออยู่ที่ศาลาการเปรียญวัดศาลเสี้ยน ต่อมาในปี พ.ศ. 2477 ได้จัดทำพิธีเปิดโรงเรียน มีเจ้าหน้าที่ และพระภิกษุสิมมา ร่วมกันประดับตกแต่งศาลาการเปรียญ ตอนเย็นวันที่ 27 พฤษภาคม 2477 พระสงฆ์ 20 รูป เจริญพระพุทธมนต์เย็น เข้าวันที่ 28 พฤษภาคม 2477 เมื่อเสร็จจากพิธีทางศาสนาแล้ว มีกำนันผู้ใหญ่บ้าน และราษฎรประมาณ 300 คน ได้ร่วมประชุมกันบนศาลาการเปรียญ ครุณานักเรียนเข้าแถว แล้วเข้าสู่ห้องเรียน (คือศาลาการเปรียญ) มี ขุนวิมลอักษร นายอำเภอนองโตน พร้อมด้วยนายพูน สุนทรพุก กรรมการอำเภอนองโตน ซึ่งมาเป็นประธานให้ออวาทแก่ราษฎร ที่เข้าประชุม ชี้แจงให้เห็นคุณค่าทางการศึกษาว่ามีความจำเป็นต่อชีวิตของมนุษย์ เมื่อได้ปฐมฤกษ์จึงทำพิธีเปิดป้ายโรงเรียนโดยให้ชื่อว่า " โรงเรียนประชาบาลวัดโนนศาลเสี้ยน(สีมาราชวร) " ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในเขตตำบลนี้ตรงกับ รัฐสมัยของ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ยกฐานะโรงเรียนวัดศาลเสี้ยน ซึ่งแต่เดิมได้เปิดสอนกันเอง อยู่ในอุปการะของพระภิกษุสิมมา ขึ้นเป็นโรงเรียนประชาบาล ดำรงอยู่ด้วยเงินอุดหนุนการศึกษาของกระทรวงธรรมการ สำหรับครูที่ทำการสอนในครั้งแรกนี้มี 2 คน คือ นายทองย้อย ต้นบุญคลี เป็นครูใหญ่ ได้มีสามเณรสุนทร ทุมมี เป็นครูน้อย มีนักเรียนทั้งหมดที่เข้าเรียนตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา เป็นนักเรียนชาย 44 คน นักเรียนหญิง 39 คน รวม 83 คน ครั้นเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2477 ได้เริ่มสร้างอาคารเรียนหลังใหม่ มีขนาดกว้าง 10.50 เมตร ยาว 18 เมตร มีท่านพระครูสิมมา มาเป็นผู้นำพร้อมด้วยราษฎรในท้องถิ่น เพื่อให้เป็นอาคารเรียนเอกเทศถาวร ดำเนินการก่อสร้างด้วยแรงราษฎร

เลื่อยไม้จนแล้วเสร็จ ในลักษณะอาคารเรียนแบบทรงปั้นหยาสองชั้นครึ่งตึกครึ่งไม้ 4 ห้องเรียน และได้ย้ายเด็กจากศาลาการเปรียญมาเรียนในอาคารเรียนหลังนี้

ครั้นถึงวันที่ 29 เมษายน 2484 จึงได้กระทำพิธีเปิดป้ายอาคารเรียนหลังนี้ โดยมีหลวงโยธิพิทักษ์ นายอำเภอหนองโดน มาเป็นประธานในพิธีเปิด โดยเปลี่ยนชื่อเรียกใหม่ ดังป้ายที่ปรากฏว่า "โรงเรียนประชาบาลตำบลหนองแก (สิมาราชกูร์)" นับว่าเป็นโรงเรียนแห่งแรกของตำบล และเป็นอาคารเรียนเอกเทศถาวรหลังแรกของโรงเรียนวัดศาลเสี้ยน(สิมาราชกูร์) ด้วยเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พระครูสิมมา เจ้าอาวาสวัดศาลเสี้ยน จึงได้เอาชื่อวัดและชื่อของท่านมาตั้งชื่อโรงเรียนดังกล่าว และเนื่องจากเห็นว่าเป็นโรงเรียนหลังแรกและหลังเดียวของตำบลหนองแกเพื่อความเหมาะสมในสมัยนั้นจึงเปลี่ยนชื่อเสียใหม่ ตลอดจนพอดีกับการศึกษาเจริญก้าวหน้าขึ้น โรงเรียนมีมากขึ้นตามวัดต่าง ๆ ภายในตำบลหนองแก เพื่อป้องกันการสับสน และไขว้เขวในการลงทะเบียนชื่อโรงเรียนจึงต้องเปลี่ยนใหม่เป็น "โรงเรียนวัดศาลเสี้ยน (สิมาราชกูร์)" โดยเอาชื่อวัดมาเป็นชื่อของโรงเรียน ในการศึกษาเล่าเรียนของเด็ก คณะครูและประชาชนโดยมีนายโสภณ พันธุ์ดารา พัฒนาการตรี ประจำหมู่บ้านศาลเสี้ยน เป็นหัวหน้า ได้ชี้แจง แนะนำและชวนประชาชนทั่วไปได้บริจาคทรัพย์และวัสดุก่อสร้างเป็นจำนวนเงิน 40,000 บาท และได้เริ่มทำการเทคอนกรีตอาคารเรียนหลังใหม่เมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน 2503 มีขนาดกว้าง 12.50 เมตร ยาว 24 เมตร สร้างตามแบบ 017

พ.ศ.2507 ได้รับเงินงบประมาณ จากกระทรวงศึกษาธิการ เป็นเงิน 30,000 บาทมาเพิ่มเติมในการก่อสร้างและแล้วเสร็จเมื่อวันที่ 27 กันยายน 2507 พร้อมกับได้ใช้อาคารเรียนหลังนี้ เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2507

หลวงปู่สาลี ปญญาสาโร ได้ติดต่อยื่นคำร้องร่วมกับคำร้องของ กำนันตำบลหนองแก ต่อจังหวัดขอเปิดสอนประถมศึกษาตอนปลาย ในที่สุดจังหวัดจึงอนุมัติให้เปิดสอนถึงชั้นประถมศึกษาตอนปลาย เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม 2512 มีนักเรียนชั้นประถมปีที่ 5 จำนวน 28 คน จนกระทั่งถึงเดือน ตุลาคม 2512 นำโดยหลวงปู่สาลี ปญญาสาโร และพระอุปัชฌาย์สิงห์ทอง ปุญญาโก ได้แนะนำชักชวนประชาชนช่วยกันหาเงินทอดผ้าป่าเพื่อซื้อที่ดินและในที่สุดจึงได้เป็นผลสำเร็จแต่ต้องมาติดต่อยกแปลงที่ดินของนายเจริญ สีดา ที่ติดกับวัด เป็นเนื้อที่ 5 ไร่เศษ ทางวัดได้ช่วยเหลือโรงเรียนทุกวิถีทาง จนใช้เป็นที่ดินปลูกสร้างอาคารเรียน แต่ด้วยเหตุเนื้อที่ก่อสร้างอาคารเรียนเป็นที่ราบลุ่ม เพราะเป็นพื้นที่ทำนามาก่อนทางวัดโดยการนำของพระอุปัชฌาย์สิงห์ทองปุญญาโกได้ติดต่อขอรถเกเรตดินจาก คุณประสาทพร เทพพิล สมาชิกรัฐสภาจังหวัดสระบุรี จนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เพื่อเป็นที่ทำการปลูกสร้างอาคารเรียน แบบ ป. 1 ข 3 ห้องเรียน

วันที่ 1 สิงหาคม 2513 สมัยนายชวัช ผ่องแผ้ว นายอำเภอพระพุทธบาท ได้รับงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดสระบุรี เพื่อสร้างอาคารเรียน แบบ ป.1 ข 3 ห้องเรียน ด้วยเงินจำนวน 107,000 บาท เพื่อใช้เป็นอาคารเรียน มีขนาดกว้าง 8.50 เมตร

ยาว 27 เมตร สูงจากพื้นดิน 0.90 เมตรและสร้างมาแล้วเสร็จในวันที่ 26 ตุลาคม 2513 ตั้งแต่นั้นมา

เนื่องจากอาคารเรียนหลังดังกล่าวยังไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร เพราะมีเพียง 3 ห้องเรียน วันที่ 1 เมษายน 2519 สมัย นายเสนอ พยัคฆ์ประการณ์ นายอำเภอพระพุทธรบาท จึงได้เงินอุดหนุนจากเงินพัฒนาในฤดูแล้งของตำบลหนองแก เพื่อนำมาต่อเติม แบบ ป. 1 ข จำนวน 1 ห้องเรียน ด้วยจำนวนเงิน 78,000 บาท และแล้วเสร็จในเวลาต่อมาในปีงบประมาณ 2520 ด้วยความเจริญตลอดจนความจำเป็นของโรงเรียนมีมากขึ้น เพื่อประโยชน์ในการศึกษาเล่าเรียนของเด็ก ทางองค์การบริหารส่วนจังหวัด จึงได้จัดสรรงบประมาณ ปี 2520 เพื่อสร้างโรงฝึกงานแบบองค์การ 4 เป็นเงิน 93,000 บาท ในปีงบประมาณ 2522 ทางโรงเรียนโดย นายสมบัติ วงษ์วัง ซึ่งเป็นครูใหญ่ขณะนั้น ได้ทำเรื่องราวเสนอตามลำดับขั้นจนได้รับความเห็นชอบจากทุกฝ่าย จึงได้รับเงินจากสภาจังหวัด จำนวน 30,000 บาท เพื่อนำมาเทพื้นคอนกรีตเสริมเหล็กหนา 8 เซนติเมตร บริเวณใต้อาคารเรียน แบบ ป.1ข จนเป็นที่เรียบร้อยนับแต่นั้น

ปัจจุบันโรงเรียนวัดศาลเสี้ยน (สีมาราชูร์) ตั้งอยู่เลขที่ 76 ตำบลหนองแก อำเภอพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สระบุรี เขต 1 ผู้บริหารสถานศึกษา คือ นายสุรเดช สุขสว่าง ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียน มีครูสอนทั้งหมด 4 คน รวมนักเรียนทั้งโรงเรียน 52 คน คำนเทคโนโลยีมีห้องคอมพิวเตอร์ 1 ห้อง จำนวน 2 เครื่อง สำหรับผู้บริหาร เก็บรวบรวมข้อมูลของโรงเรียนวัดศาลเสี้ยน (สีมาราชูร์)

1.1 ข้อมูลนักเรียน

ปีการศึกษา 2549 โรงเรียนวัดศาลเสี้ยน (สีมาราชูร์) มีสถิติจำนวนนักเรียนระดับก่อนประถมศึกษา 13 คน ระดับประถมศึกษา 40 คน รวมทั้งสิ้น 53 คน อัตราครูต่อนักเรียนเท่ากับ 1:11 คน จำนวนนักเรียนต่อร้อยละ 100 อัตราการศึกษาต่อ 7 คน คิดเป็นร้อยละ 100

1.2 ข้อมูลทรัพยากรและงบประมาณ

โรงเรียนมีอาคารทั้งหมด 3 หลัง อาคารเรียน 2 หลัง อาคารเอนกประสงค์ 1 หลัง ประกอบไปด้วย ห้องเรียน 7 ห้อง มีห้องผู้บริหาร 1 ห้อง มีห้องคอมพิวเตอร์ 1 ห้อง มีห้องพยาบาล 1 ห้อง และมีสนามกีฬาฟุตบอล ในปีพุทธศักราช 2549 โรงเรียนได้รับงบประมาณ (รายหัว)จำนวน 65,671 บาท จากภาครัฐ มาใช้จ่ายเพื่อวัตถุประสงค์ พัฒนาคุณภาพวิชาการและดำเนินการ คิดเป็นร้อยละ 100 ของงบประมาณทั้งหมด

1.3 ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนและแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

สภาพชุมชนรอบบริเวณโรงเรียนมีจำนวนประชากร 341 คน จาก 91 ครัวเรือน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนาข้าว รับจ้าง รายได้เฉลี่ย 20,000 บาท ต่อคนปี

เป็นชุมชนบทยู่รวมกันเป็นปึกแผ่น ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ผู้ปกครองนักเรียนส่วนใหญ่ จบระดับการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 นอกจากนี้บริเวณใกล้เคียงโดยรอบโรงเรียนมีแหล่ง ศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร(สวนกลางนา) โรงสี ข้าว สหกรณ์การเกษตร ที่ทำการประปาส่วนภูมิภาค ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบล

1.4 อัตรากุศลการครูและพระนิสิต โรงเรียนวัดตาลเสี้ยน (สีมาราษฎร์) ตำบลหนองแก อำเภอบางขัน จังหวัดสระบุรี สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา สระบุรี เขต 1 มีดังนี้

ภาพ 2 อัตรากำลังครูและพระนิสิต โรงเรียนวัดตาลเสี้ยน (สีมาราษฎร์)

ที่	ชื่อ/นามสกุล	ตำแหน่ง	การศึกษา
1.	นายสุระเดช สุขสว่าง	ผู้อำนวยการสถานศึกษา	จ.ม.
2.	นายไพฑิณี ศรีเผือก	ครู คศ. 2	ศศ.บ
3.	นายวิเชียร ขาวเหลือง	ครู คศ. 2	ศศ.บ
4.	นางสำเนียง รุ่งอุทัย	ครู คศ. 2	ศศ.บ
5.	นางสาวลำดวน วงษ์ท้าว	ครู คศ. 2	ศศ.บ
6.	พระกฤษณา สีลธโร	-	พธ.บ
7.	พระวิฑูล ฐานธมโม	-	พธ.บ

ผู้บริหาร 1 คน มีครูประจำชั้น 4 คน พระภิกษุสอนศีลธรรมในโรงเรียน 2 รูป

1.5 คำขวัญของโรงเรียน

เรียนดี มีวินัย ใฝ่คุณธรรม

1.6 ปรัชญาการจัดการศึกษา

โรงเรียนเน้นการจัดการศึกษา ที่สนองความต้องการของผู้เรียน และท้องถิ่น พัฒนาสมรรถภาพ ด้านการเขียน อ่าน ฟัง พูด การคิดที่เป็นระบบ ด้วยวิธีการจัดการเรียน การสอนแบบผู้เรียนเป็นสำคัญ พัฒนานักเรียนให้เต็มตามศักยภาพที่มี โดยยึดหลักการ ทุกคนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง

1.7 วิสัยทัศน์ของโรงเรียน

โรงเรียนมุ่งเน้นให้นักเรียนเป็นคนดี คนเก่ง ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน มีระเบียบวินัย อนุรักษ์ ความเป็นไทย ใส่ใจสิ่งแวดล้อม เพียบพร้อมคุณธรรม และอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

1.8 ข้อมูลนักเรียน ปัจจุบันโรงเรียนมีข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนนักเรียน(ข้อมูลวันที่ 30 มีนาคม 2549) ดังนี้

ภาพ 3 ข้อมูลจำนวนนักเรียนทั้งหมด

ระดับชั้น	เพศ		รวม
	ชาย	หญิง	
อ. 1	2	5	7
อ. 2	2	4	6
รวม	4	9	13
ป. 1	2	3	5
ป. 2	5	1	6
ป. 3	3	1	4
ป. 4	6	5	11
ป. 5	9	1	10
ป. 6	2	2	4
รวม	27	13	40

1.9 มาตรฐานโดยรวมของโรงเรียนวัดศาลเสี้ยน(สีมาราชฎูร์)

1. จำนวนนักเรียนในเขตพื้นที่บริการทั้งหมด 53 คน
2. จำนวนนักเรียนจำแนกตามระดับชั้นที่เปิดสอน
3. มีนักเรียนที่มีความบกพร่องเรียนร่วม - คน
4. มีนักเรียนที่มีภาวะทุพโภชนาการ 10 คน
5. มีนักเรียนปัญญาเลิศ - คน
6. มีนักเรียนต้องการความช่วยเหลือเป็นพิเศษ - คน
7. จำนวนนักเรียนค่อห้อง (เฉลี่ย) 7 คน
8. อัตราส่วนครู: นักเรียน = 1: 11 คน
9. จำนวนนักเรียนที่ลาออกกลางคัน (ปีปัจจุบัน) – คน
10. สถิติการขาดเรียน / เดือน 1.5 วัน
11. จำนวนนักเรียนที่ทำชื่อเสียงให้แก่โรงเรียน (รางวัลดีเด่นที่ได้รับ)

1.10 โครงสร้างหลักสูตร

โรงเรียนวัดศาลเสี้ยน (สีมาราชฎูร์) จัดสอนตามหลักสูตรสำหรับหลักสูตรสถานศึกษา ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2544 โรงเรียนได้จัดสัดส่วนสาระการเรียนรู้ในแต่ละเวลาเรียน ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ภาพ 4 ข้อมูลหลักสูตร ช่วงชั้นที่ 2 (ป. 4 - ป. 6)

ระดับ ชั้น	เวลาเรียน (คิดเป็นร้อยละต่อปี)									
	ภาษาไทย	คณิต ศาสตร์	วิทยา ศาสตร์	สังคม ศึกษา ศาสนา และ วัฒนธรรม	สุข ศึกษา และพล ศึกษา	ศิลปะ	การงาน อาชีพและ เทคโนโลยี	ภาษา ต่างประเทศ	กิจกรรม พัฒนา ผู้เรียน	รวม
ป. 4	20	20	12	8	8	8	8	8	8	100
ป. 5	20	20	12	8	8	8	8	8	8	100
ป. 6	20	20	12	8	8	8	8	8	8	100
รวม	60	60	36	24	24	24	24	24	24	300

ที่มา : (คณะกรรมการประเมิน, 2548, หน้า 9)

จำนวนชั่วโมงที่จัดให้นักเรียน เรียนทั้งปี เท่ากับ 1,000 ชั่วโมง แผนการเรียนรู้ จุดเน้น การพัฒนาผู้เรียนที่ต้องการเน้นเป็นพิเศษ คือ วิชาภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และ ภาษาอังกฤษ

การจัดประสบการณ์ชีวิตจากการเล่านิทาน เป็นการฝึกการเล่า การแสดงออก การใช้ กิริยาท่าทาง และการใช้สื่ออุปกรณ์ในการประกอบการเล่า เป็นคุณลักษณะทางด้านพฤติกรรมที่ ช่วยให้สามารถควบคุมตนเองและปฏิบัติตามกิจวัตรประจำวัน พื้นฐาน เพื่อการพัฒนาใน ระดับสูงต่อไป ซึ่งผ่านการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงโดยการฝึกปฏิบัติจริง ใช้การเล่านิทาน ประกอบหุ่นมือ และการเล่าประกอบภาพ อุปกรณ์ต่างๆ จะสร้างคุ้นเคย ความอดทน มีความคิด ตามจินตนาการและลดพฤติกรรมอันไม่พึงประสงค์ จากการสรุปและตอบคำถาม เพื่อให้เป็น กิจกรรมพิเศษทุกคนสนใจและชอบมาก ทำให้มีความสุข และคิดจินตนาการเป็นขบวนการได้ดี ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็กควรนำกิจกรรมการเล่านิทานมาปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ เพื่อส่งเสริมเด็กใน วัย 9 - 12 ปี ได้เข้าใจบทบาทและความสัมพันธ์ต่าง ๆ ต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

จากการวิเคราะห์สภาพเป็นจริงที่เกิดขึ้นว่า การเล่านิทานนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนวัดศาลเสี้ยน (สีมาราชูร์) ตำบลหนองแก อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรสาคร เพราะนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ยังไม่มีความรู้ ความเข้าใจ และขาดประสบการณ์ในการเล่า นิทาน การฟัง ขาดความมั่นใจ ไม่ชอบอ่าน ไม่กล้าพูดในชุมชนคนหมู่มาก ไม่กล้าแสดงออก นี้ เป็นปัญหาใหญ่สำหรับนักเรียนโรงเรียนวัดศาลเสี้ยน (สีมาราชูร์)

ฉะนั้นจึงต้องการที่จะมีการพัฒนาการเล่านิทานนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียน วัดศาลเสี้ยน (สีมาราชูร์) เกิดขึ้นเพื่อให้นักเรียน มีความรู้ ความเข้าใจในการเล่านิทานมาก

เพิ่มขึ้น ผลที่จะตามมาก็คือ เกิดความมั่นใจ กล้าแสดงออก กล้าคิด กล้าตัดสินใจ และมีความสนใจการอ่าน และชอบนิทานมากยิ่งขึ้น

การเล่านิทาน

1. ความหมายของการเล่านิทาน

วิเชียร เกษประทุม (2547 หน้า 10) ให้ความหมายไว้ว่า “การเล่านิทาน” หมายถึง เรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมาหรือมีผู้แต่งขึ้นต้องการสอนคนในการดำรงชีวิตเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน นิทานส่วนใหญ่จะถ่ายทอดด้วยวิธีมุขปาฐะที่ทั้งผู้เล่าและผู้ฟังต่างมุ่งสนองความสุขทางจิตใจของคน

จุฑามาศ เจริญธรรม (2550, หน้า 240) ให้ความหมายตามทัศนะ “การเล่านิทาน” หมายถึง เรื่องราวต่างๆ ไป ที่เล่าสืบต่อกันมา มิได้เจาะจงแสดงประวัติความเป็นมาของเรื่อง จุดใหญ่ก็เล่าเพื่อความสนุกสนานและความพอใจของทั้งผู้เล่าและผู้ฟัง บางครั้งแทรกคติสอนใจไว้ด้วย

จึงสรุปได้ว่า การเล่านิทานเป็นเรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมา มีทั้งการปลุกฝังความดีและไม่ดีเป็นจุดใหญ่ให้เข้าใจชัดเจน พร้อมทั้งความสนุกสนานตามที่ผู้เล่าจะให้เกิดความเพลิดเพลิน แฝงไปด้วยคติคำสอน ของการดำรงชีวิตเป็นสำคัญ

2. ความสำคัญของนิทาน

นิทานเป็นที่นิยมแพร่หลายทั่วไปในทุกหนทุกแห่ง ในหมู่ชนทุกชั้น นับตั้งแต่พระราชาราชจนถึงยากจน มีเรื่องเล่าว่า แม้เทวดาก็ยังชอบฟังนิทาน ถ้ามนุษย์เล่านิทานในเวลากลางวัน จะถูกเทวดาสาปแช่งเพราะเวลากลางวันเทวดาไม่ว่างต้องไปเฝ้าพระอิศวร จึงไม่มีโอกาสได้ฟังนิทานที่มนุษย์เล่า

การเล่านิทานมีมาแต่ดึกดำบรรพ์ แม้มัมภีร์สารัตถสมุจจัย ซึ่งแต่งมากกว่า 700 ปี ยังได้กล่าวในคตอนอธิบายเหตุผลแห่งมงคลสูตรว่า “ในครั้งพุทธกาลนั้น ตามเมืองในมัชฌิมประเทศ มักมีคนไปปรับจ้างเล่านิทานให้ฟังในที่ประชุมชน เช่น ที่ศาลาพักคนเดินทาง เป็นต้น เกิดแต่คนทั้งหลายได้ฟังนิทาน จึงเกิดปัญหาขึ้นว่า อะไรเป็นมงคลเป็นปัญหาแพร่หลายไปจนถึงเทวดา และเทวดาได้ไปทูลถามพระพุทธองค์ พระพุทธองค์จึงแสดงมงคลสูตร

ประเพณีการปรับจ้างเล่านิทานให้คนฟังดังกล่าวมานี้ แม้ในสยามประเทศก็มีมาแต่โบราณ จนนับเป็นมหรสพอย่างหนึ่ง ซึ่งมักมีในงาน เช่น งานโกนจุก ในตอนค่ำหลังจากพระสวดมนต์แล้ว ก็หาคนไปเล่านิทานให้แขกฟัง และยังมีลงมาถึงในกรุงรัตนโกสินทร์นี้

3. ประเภทของนิทาน

มีการแบ่งประเภทนิทานไว้หลายแบบด้วยกันดังนี้

3.1 แบ่งตามรูปแบบทฤษฎีวิวัฒนาการของนิทาน โดยศิราพร จูตะฐานะ, 2525, อ้างถึงใน ไพพรรณ อินทนิล (2534, หน้า 25) แบ่งได้ดังนี้

1) ทฤษฎีวิวัฒนาการของเทพปรกรณัม (the broken down myth theory) มีความเชื่อว่านิทานท้องถิ่นที่เล่ากันอยู่นี้เป็นวิวัฒนาการจากเทพปรกรณัมอินเดีย เพราะว่าเป็นเรื่องของพระเจ้าทั้งหลาย พระเวทเป็นต้นเค้าของวีรบุรุษในนิยายท้องถิ่นทั่วไป

2) ทฤษฎีสूरยปรกรณัม (solar myth) ของ มักซ์ มิลเลอร์ (max moller) นักวิชาการชาวเยอรมัน มีความเห็นว่านิทานพื้นเมืองทั่วไปวิวัฒนาการมาจากสूरยปรกรณัม ซึ่งแคบลงจากทฤษฎีของกริมม์ จำกัดว่าเรื่องราวของพระอาทิตย์เป็นต้นกำเนิดของนิยายทั่วไป

3) มีนักวิชาการไม่เห็นด้วยกับทฤษฎีของมักซ์ มิลเลอร์ เช่น แอนดรูว์ แลงโค๊ด เห็นว่านิทานพื้นเมืองทั่วไปมิใช่เป็นเรื่องพระอาทิตย์

3.2 แบ่งตามระดับชั้นและระดับความสามารถของตัวละคร นอร์ททรอป ไพรีย์ (northop frye) อ้างถึงใน ศิราพร จูตะฐานะ, (2523, หน้า 18-20) ได้จำแนกรูปแบบของงานประพันธ์ดังนี้

1) ตัวละครที่มีภูมิกำเนิดและสภาพแวดล้อมเหนือกว่าคนธรรมดา คือ เป็นเทพเจ้าจัดอยู่ในประเภทเทพปรกรณัม เช่น เรื่องเทพเจ้าซีอุส เทพธิดาวิโนส หรือกามเทพ

2) ตัวละครที่มีภูมิกำเนิดเป็นมนุษย์ แต่มีความสามารถและสภาพแวดล้อมเหนือกว่ามนุษย์ด้วยกัน เช่น เป็นเจ้านายมือกีฬาร เรื่องราวตัวละครประเภทนี้เรียกว่านิยายวีรบุรุษ ซึ่งมีทั้งวีรบุรุษท้องถิ่น อัศวินหรือนักบุญ

3) ตัวละครเอกที่มีระดับชั้นเหนือกว่ามนุษย์ด้วยกัน แต่สภาพแวดล้อมเหมือนคนทั่ว ๆ ไป คือมีฐานะเป็นเจ้านาย เรื่องราวประเภทนี้เรียกว่า เทพนิยาย

4) ตัวละครมีภูมิกำเนิดมีลักษณะเช่นเดียวกับมนุษย์ มีทั้งข้อดี ข้อเสีย ทำผิดพลาดได้ เรื่องราวประเภทนี้เรียกว่า นวนิยาย

5) ตัวละครมีภูมิกำเนิดระดับชนชั้นเช่นเดียวกับมนุษย์ในสังคม แต่มีความสามารถและปัญญาค่ากว่ามนุษย์ เรามองพฤติกรรมตัวละครอย่างดูถูก และเห็นไร้สาระ แต่ก็รู้สึกว่าการกระทำนั้นอาจเกิดกับเราได้เช่นกัน มักจัดเป็น "สุขนาฏกรรม"

3.3 แบ่งประเภทตามยุคสมัย นอร์ททรอป ไพรีย์ ยังเห็นว่าวิวัฒนาการรูปแบบงานประพันธ์แต่ละประเภทประจำแต่ละยุคสมัย คือ

1) สมัยโบราณ อาณาจักรอียิปต์ กรีก งานประพันธ์จะออกมาในรูปแบบเทพปรกรณัม

2) สมัยกลาง งานประพันธ์เป็นประเภทนิทานวีรบุรุษ

3) ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ กรีก โรมัน งานประพันธ์ที่เป็นที่น่าสนใจคือ โศกนาฏกรรมและสุขนานุกรม เช่น งานของเชกสเปียร์

4) สมัยต่อมาถึงปัจจุบันหันมานิยมงานประเภทนวนิยาย

3.4 การแบ่งนิทานตามรูปแบบ (form)

1) นิทานปรัมปรา หรือเทพนิยาย (fairy tale) มักจะกำหนดสถานที่เลื่อนลอยไม่แน่ชัด เช่น ในกาลครั้งหนึ่งมีเมือง ๆ หนึ่ง ตัวละครมีฤทธิ์เดชมาก ถ้าเป็นชายยากจนก็จะแต่งงานกับหญิงสูงศักดิ์ เช่น สังข์ทอง ปลาบู่ทอง สโนว์ไวท์ ซินเดอเรลล่า

2) นิทานท้องถิ่น (legend) หรือเรียกว่า "ตำนาน" มักเป็นเรื่องขนาดสั้นเกี่ยวกับความเชื่อ ขบธรรมเนียมประเพณี เป็นเรื่องพิสดารแต่เชื่อว่าเกิดขึ้นจริงเช่น เรื่องพระยาทรงพระยาพาน พระร่วง นิทานท้องถิ่นอาจจำแนกย่อยได้ดังนี้

- นิทานประเภทอธิบาย (explanatory tale หรือ etiological tale) เช่น ทำไมห้ามนำน้ำส้มสายชูเข้ามาในเมืองลพบุรี สถานที่ต่าง ๆ ว่า เหตุใดจึงมีชื่อเช่นนั้น อธิบายปรากฏการณ์เช่น เหตุใดพระราหูกับพระจันทร์จึงเป็นอริต่อกัน เหตุใดกาจึงมีขนสีดำ

- นิทานเกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ เช่น โชคลาง

- นิทานเกี่ยวกับสมบัติที่ฝังไว้และลายแทง

- นิทานวีรบุรุษ (hero tale) กล่าวถึงความสามารถ ความองอาจกล้าหาญของบุคคล นิทานวีรบุรุษคล้ายคลึงกับนิทานปรัมปรา ซึ่งมีตัวเอกเป็นวีรบุรุษเหมือนกัน แต่นิทานวีรบุรุษมีการกำหนดเวลาที่แน่นอน จะมีเรื่องพันวิสัยมนุษย์อยู่บ้างแต่เชื่อว่ามีเค้าเรื่องจริง

- นิทานคติสอนใจ เป็นเรื่องสั้น ๆ

เทพปกรณัม (myth) ตัวบุคคลในเรื่องมักจะเกี่ยวกับความเชื่อ เช่น เรื่องพระอินทร์ ท้าวมหาสงกรานต์ เมขลา - รามสูร

นิทานเรื่องสัตว์ (animal tale) แต่มีความประพจน์เช่นเดียวกับคนแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

- นิทานประเภทสอนคติธรรม (fable) คล้ายกับนิทานคติสอนใจ คือ ตัวเอกต้องเป็นสัตว์แต่มีคติ เช่น ราชสีห์กับหนู

- นิทานประเภทเล่าซ้ำหรือเล่าไม่รู้จบ (formula tale) เช่น เรื่องยายกะตา มีวิธีการเล่าแบบจำเพาะ

นิทานตลกขบขัน (jest) เป็นเรื่องสั้น ๆ เนื้อหาจุดสำคัญอยู่ที่เรื่องที่ไม่น่าเป็นไปได้ อาจเป็นเรื่องการแก้แค้น แก้อา การแสดงปฏิภาณไหวพริบ เป็นการแสดงออกทางด้านอารมณ์ของมนุษย์ที่ต้องการหลุดพ้นจากกรอบของวัฒนธรรม ประเพณี และกิจวัตร ฉะนั้น นิทานประเภทนี้จึงรวมไปถึงนิทานเหลือเชื่อ (taill tale) ซึ่งทั้งผู้ฟังและผู้เล่าไม่คิดใจในความไม่สมจริงเหล่านั้น

2.5 การแบ่งนิทานตามชนิดของนิทาน (type index) แอนตี อาร์เน (Anti Aarne) ได้แบ่งนิทานเป็น 3 หมวดใหญ่ คือ

- 1) นิทานเกี่ยวกับสัตว์ แยกย่อยเป็นสัตว์ป่า สัตว์ปีก สัตว์น้ำ
- 2) นิทานชาวบ้านทั่วไปแยกย่อยเป็นนิทานเกี่ยวกับเวทมนตร์คาถา นิทานศาสนา นิทานเกี่ยวกับยักษ์ raksasas นิทานโรแมนติค ซึ่งมีขอบเขตความสมจริงเสมอ
- 3) นิทานตลกขบขันแยกย่อยเป็นนิทานคนโกง คนฉลาด นิทานนิสัยและข้อบกพร่อง ฯลฯ

งานค้นคว้าและจำแนกนิทานของ อาร์เน นี้ศึกษาเฉพาะนิทานในยุโรปตอนเหนือ และจำแนกไว้เพียง 540 ชนิด ส่วนที่ยังไม่ได้จำแนกอีก 1940 ชนิด ต่อมาสติท ทอมป์สัน (Stith Thompson) นักปราชญ์สาขาวิชานี้ได้ปรับปรุงการแบ่งนิทานของอาร์เนให้ดีขึ้น และได้นำนิทานจากยุโรปตอนเหนือ ตะวันออก และตะวันออกกลาง มาจำแนกชนิดตามชนิดของนิทาน (type index) ที่รู้จักกันทุกวันนี้คือ ที่อาร์เนและทอมป์สันได้จัดทำไว้เรียกว่า Aarne-Thompson type of Folk Tale

2.6 การแบ่งนิทานตามชนิดของการเล่า (types of story telling) แอนเน เพลโลสกี (Anne Pellowski) บรรณารักษ์ที่ได้ศึกษาเรื่องการเล่านิทานทั่วโลก ปัจจุบันดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการศูนย์ข้อมูลและวัฒนธรรมสำหรับเด็ก (the information center and children cultures) แห่งสหรัฐอเมริกาประจำยูนิเซฟ ได้แบ่งนิทานตามชนิดของการเล่าตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันเป็น 6 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้ (Pellowski, 1977, pp 7 – 97)

- 1) การเล่านิทานโดยกวี กวีนักเล่านิทานของประเทศอินเดียจะเล่าอย่างรวดเร็ว อาจจะมีการบรรเลงดนตรีประกอบ เรียกว่า "สุตตะ" (Suta) ในสมัยพระเจ้าอโศก (260-230 ปีก่อนคริสตกาล) เรียกว่า "Magadha" ซึ่งเป็นผู้มีชื่อเสียงมาก มีนักเล่านิทานที่มีความชำนาญสูงมากมีหลายระดับ มีกฎหมายชื่อว่า "Ilbreachta" เป็นกฎหมายที่กำหนดให้กวีนักเล่านิทานสามารถใส่เนื้อที่มีสีได้ 5 สีซึ่งน้อยกว่าราชินิกุลเพียงสีเดียว ในขณะที่ขุนนางทั่วไปใส่เนื้อที่มีสีไม่เกิน 4 สี

กวีนักเล่านิทานชาวอียิปต์ในยุคแรก ๆ นั้นดาบอดทั้งหมด มีภาพที่แสดงให้เห็นเป็นหลักฐานหลายภาพ โดยเฉพาะภาพวาดของ Pa – Aton – em- heb ซึ่งเป็นภาพชายดาบอดเล่านิทานโดยคิดค้นไปด้วย เหตุที่คนดาบอดมาเป็นนักเล่านิทานก็เพราะเขาไม่เป็นอุปสรรคต่อการเล่านิทาน เขาสามารถหาความชำนาญได้

- กวีนักเล่านิทานประเภทนักดนตรี กวีนักเล่านิทานที่บรรเลงดนตรีประกอบการเล่านิทาน พวกแองโกลแซกซอนเรียกว่า "Scop" หรือ "Gleormon" แต่ในภายหลังพวก Bard และ Minstrel ก็เข้ามาแทนที่ Brad คือ กวีที่มีการศึกษาสูงสามารถอ่านเขียนภาษากรีกโบราณและโรมันได้ ส่วน Minstrel ใช้ในเยอรมันและอังกฤษ กวีนักเล่านิทานประกอบดนตรีมีการสืบทอดกันมาในครอบครัว พบว่ามีหลายประเทศที่มีกวีนักเล่านิทานประกอบดนตรีได้แก่

- กวีนักเล่านิทานชาวรัสเซียและชาวสลาฟ เรียกว่า "Skomoroskhi" มีหน้าที่การทำงานคล้ายกับคำว่า Minstrel ในยุโรป ได้รับการยกย่องมากไม่ว่าจะเป็นที่บ้านหรือที่สาธารณะ การเริ่มต้นของกวีนักเล่านิทานเริ่มจากในพระราชวังมาสู่บ้านเรือนทั่วไป ในคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 พวกเขาไม่ได้รับการยกย่องเท่าที่ควร กลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 พระเจ้าอเล็กซิส (Alexis) ทรงเริ่มทะนุบำรุงศาสนาทำให้ Skomoroskhi รุ่งเรืองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ปลายคริสต์ศตวรรษต่อมาจะมีการรวมตัวแสดงเฉพาะในกลุ่มชาวนา เรียกว่า "Byliny"

-กวีนักเล่านิทานยูโกสลาเวีย เรียกว่า "Guslan" หมายถึง นักร้องเพลงสมัยใหม่ในชนบทตามหมู่บ้านเล็ก ๆ ที่ความบันเทิงอื่น ๆ ไปไม่ถึงจะมีการเล่านิทานโดยร้องเป็นเพลง ผู้หญิงและเด็กชอบมาฟังที่ร้านกาแฟ (Kajana) ก็จะมีการเล่านิทานเช่นกัน ชาวมุสลิมระหว่างการถือศีลอด (Ramadan) ในถิ่นที่อยู่ปะปนกันทั้งที่เป็นชาวมุสลิม และไม่ใช่มุสลิมจะมีการเล่านิทานที่โรงแรม ซึ่งไม่อนุญาตให้เด็กและผู้หญิงเข้าไปฟัง และอีกวาระหนึ่งที่มีการเล่านิทานประกอบดนตรีคือ โขนงานมงคลสมรส

-กวีนักเล่านิทานชาวเอเชีย ประเพณีการเล่านิทานประกอบเพลงเป็นประเพณีของชาวอินเดียในสมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน โดยเดินทางไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ เพลงที่ร้องจะบรรยายเรื่องราวตามรูปภาพในผ้า ซึ่งจะเป็นส่วนช่วยความจำอาจเป็นภาพเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อินเดีย

กวีนักเล่านิทานของจีนจะเล่าในบ้าน และเล่าเพื่อเป็นเกียรติแก่เจ้าของบ้านเท่านั้น

กวีนักเล่านิทานชาวญี่ปุ่นจะแปลกไปกว่าชาติอื่น เพราะจะฝึกจากชนพื้นเมืองเผ่าอีนู (Ainu) ซึ่งเป็นชนเผ่าชาวซึ่งอาศัยอยู่ทางเหนือของญี่ปุ่น เผ่าอีนูเป็นชนพื้นเมืองที่มีชาติพันธุ์แตกต่างจากชาวญี่ปุ่นในภูมิภาคอื่น ภาษาที่ใช้ไม่ใช่ภาษาจีนและภาษาญี่ปุ่น กวีนักเล่านิทานส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชายโอกาสที่จะเล่านิทานอาจจะเป็นพิธีทางศาสนาหรือโอกาสที่แขกจะกินปลา หรือนั่งรอบกองไฟในฤดูหนาว นักเล่านิทานจะเล่านิทานในทุก ๆ ที่ที่โอกาสอำนวย ซึ่งนับเป็นความฉลาดของคนในสมัยนั้นเพราะขณะนั้นยังไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

พวก Achehnex หรือ Achinex แห่งเกาะสุมาตรามีการเล่านิทานเป็นคำกลอนเกี่ยวกับความกล้าหาญของวีรบุรุษโบราณและสมัยใหม่

-กวีนักเล่านิทานชาวอเมริกันพื้นบ้าน กวีนักเล่านิทานในเม็กซิโกมีมานานแต่มารุ่งเรืองหลังจากที่ชาวสเปนเข้ามาจึงดูเหมือนว่ากวีนักเล่านิทานเม็กซิกันได้รับชัยชนะ

ชาวเผ่าอินคาในเปรูไม่มีกวีนักเล่านิทานประเภทสวด มีแต่เล่าเรื่องประวัติศาสตร์ และตำนานการเล่าปากเปล่า และเป็นผู้ตัดสินใจว่าประวัติศาสตร์ตอนไหนที่ควรจะนำมาเล่า และผู้นำคนก่อน ๆ ในอดีตของเผ่าอินคาจะจดจำและมีหน้าที่คัดเลือกนักเล่านิทาน วิธีการเล่าจะผูกเชือก และมีดปมไว้เท่ากับปมของเรื่อง

- กวีนักเล่านิทานอาฟริกัน การเล่านิทานมีหลายรูปแบบ เป็นนิทานหรือเป็นเรื่องประวัติศาสตร์ครอบครัว เช่น

- ในคืนวันเพ็ญเดือนละครั้งจะมีการเล่านิทานตามประเพณีโดยจะบรรยายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์อย่างไพเราะ และมีการแสดงประกอบคือการเต้นรำ หรือการแสดงใส่หน้ากาก

- ในประเทศอูกันดา หัวหน้าเผ่าพร้อมสมาชิกนั่งล้อมวงอยู่บนดิน นักเล่านิทานและเล่าดนตรีหลายคนบรรเลงพิณโบราณและร้องเพลงสรรเสริญพระราชา โดยจะสรรเสริญพระพละกำลังของพระราชา และถวายพรให้ทรงมีชัยต่อศัตรูซึ่งเป็นบทเพลงเก่าและนิยมใช้ร้องในประเพณีการเล่านิทานโบราณ

- ในประเทศเอธิโอเปีย มีนักดนตรีเล่านิทานกลุ่มหนึ่ง เรียกว่า Azmaris สามารถร้องรำ เล่านิทาน โดยไม่มีการเตรียมตัวมาก่อนด้วยเครื่องดนตรีประเภทเครื่องสาย

- การเล่านิทานในบ้าน นักเล่านิทานและนักมานุษยวิทยาได้ยอมรับความจริงที่ว่า คนจำนวนมากได้รับผลตอบแทนจากพลังของนิทานที่ได้ฟังมาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก และนั่นคือความลึกซึ้ง และผลกระทบอันยาวนาน บางคนอาจจะสะเทือนใจหรือเป็นผู้มีสุนทรีย์ในทางภาษาหรือวิญญูณาธรรมกรรมเกิดขึ้น ผลที่มีต่อตัวเขาชาวอเมริกันพื้นเมืองต่างก็เห็นว่านิทานมีความสำคัญยิ่ง พวกเขามีความเชื่อว่า ถ้าลูก ๆ ได้ฟังนิทานแล้วแกจะเติบโตเป็นคนดี

ชาวอาฟริกันให้ความสำคัญต่อการเล่านิทานให้เด็กฟัง ชาว Ewe แห่งประเทศกานา ผู้เล่านิทานเป็นผู้มีการศึกษา นิทานมีจุดมุ่งหมายสอนคุณธรรม ความกรุณา ความกล้าหาญ ความซื่อสัตย์ โดยวิธียกตัวอย่าง เด็ก ๆ จะต้องนั่งฟังตลอดเวลาถ้าเด็กคนไหนต้องลุกออกไปหยิบของบ้านอื่นผู้เล่าจะหยุดเล่ารอจนกว่าเขาจะกลับมา

ชนบางเผ่าในอาฟริกาจะมีชื่อเรียกเฉพาะในการมาชุมนุมฟังนิทานในบ้าน เช่น ประเทศไนจีเรีย จะเรียกการมาชุมนุมกันว่า "ibota" ซึ่งจะรวมถึงเด็ก ๆ วัยรุ่น แม่บ้าน และหัวหน้าครอบครัว โดยมากจะใช้ห้องใหญ่ที่สุด โอกาสที่มาร่วมชุมนุมกันอาจจะเนื่องจากฉลองความสำเร็จในการขายข้าวโพด ญาติมาเยี่ยม หรือเห็นว่าบรรยากาศดีใคร ๆ ก็สามารรถเล่านิทาน ทายปัญหา ร้องเพลงได้ ในการมาชุมนุมกัน ยกเว้นหัวหน้าครอบครัวจะเป็นเพียงผู้ฟัง ซึ่งตรงกันข้ามกับคำว่า "Okpobhic" คือการเล่านิทานในบ้านโดยผู้เล่าจะต้องเป็นนักเล่านิทานผู้ชำนาญเท่านั้น นักเล่านิทานจะเล่นเครื่องดนตรี Okpata หรือ Asologum ไปด้วยขณะเล่านิทาน

ชนเผ่าซูลู (Zulu) หรือเผ่าไซซ่า (Xhosa) สอนให้มีความสำคัญอยู่เสมอว่าส่วนหนึ่งของสังคมในชีวิตของเขาไม่ใช่ฟังนิทานเท่านั้น แต่จะต้องหัดเล่าให้เป็นด้วยโดยได้รับการถ่ายทอดจากพ่อแม่หรือป้าตายาย

ครอบครัวในชนบทของเกาหลีจะเล่นนิทานในช่วงเวลาสั้น ๆ และจะกำหนดเวลาไว้เลย การเล่าจะเล่าอย่างมีพิธีรีตอง นิทานที่เล่าจะเป็นนิทานปรัมปรา

ที่ประเทศอังกฤษ การเล่นนิทานมักจะเล่าโดยพ่อหรือยาย ยาย ซึ่งต้องเป็นนักเล่นนิทานชั้นยอด จะมีผู้ใหญ่และเด็กจากครอบครัวอื่นมาร่วมฟังด้วย การเล่นนิทานจะเล่าในเวลากลางคืนทุกฤดูหนาว และถ้าใครต้องการฟังนิทานจะต้องใส่เหรียญ 500 เพนนี ในถ้วยกาแฟ เด็กเล็กจะต้องไปนอนเวลาประมาณ 22.00 นาฬิกา ซึ่งจะเป็นช่วงพักดื่มกาแฟ ขนมนมปัง และเด็กโตจะอยู่นานหากทนง่วงได้ แต่บางโอกาสเด็กโตจะถูกขอให้ออกจากห้อง หากเป็นการเล่าเรื่องธรรมชาติของผู้ใหญ่และไม่เกี่ยวกับเด็ก นอกจากนี้ยังมีการเล่นนิทานในโอกาสอื่น ๆ เช่น งานวันเกิด งานครบรอบแต่งงาน หรือโอกาสอื่น ๆ มักจะมีการเรียกหาเด็กในคอนเียนทั้งนั้น

ในประเทศสวีเดนและนอร์เวย์ก็นิยมการเล่นนิทานในบ้าน ผู้เล่าจะต้องเล่าได้อย่างดีเยี่ยม และปฏิบัติมาจากเด็ก ๆ ผู้ฟังนิทานก็คล้าย ๆ กันคือ เด็ก ๆ ไม่ชอบให้เปลี่ยนคำหรือเหตุการณ์ในเรื่องที่เขาชอบ บางครั้งผู้เล่าอยากเปลี่ยนคำ เปลี่ยนเหตุการณ์ แต่จะถูกเด็ก ๆ ทักท้วงด้วยความผิดหวังว่า "ครั้งที่แล้วไม่ได้เล่าอย่างนี้"

การเล่นนิทานในบ้านนี้ไม่ว่าจะเป็นประเทศไหนจะคล้ายกันคือ มักมีการเล่นนิทานในชนบทมากกว่าในเมืองและในย่านอุตสาหกรรม ตัวอย่างเช่น คนงานในประเทศอิตาลีทุกคนจะเคยฟังนิทานจากพ่อแม่ทั้งนั้น พ่อแม่ส่วนใหญ่จะเกิดในชนบท แต่คนรุ่นใหม่อายุต่ำกว่า 30 ปีลงมาบ่อยครั้งที่จะไม่เล่นนิทานให้เด็ก ๆ ฟัง

-การเล่นนิทานในขณะที่ทำงาน ความน่าเบื่อของงานจะหมดไปเมื่อมีนิทานให้ฟัง บางครั้งจังหวะของการเล่นนิทานจะสอดคล้องกับงานที่ทำอยู่ ตัวอย่างเช่น ที่ประเทศฮังการีจะมีหัวหน้าคนงานให้ความสนุกสนานแก่คนงานในขณะที่หีบอ้อยทำน้ำตาล คนงานก็มักจะชอบทำงานกับหัวหน้าคนงานที่เล่นนิทานเก่ง

ในประเทศเยอรมันมักจะเล่นนิทานขณะที่ตัดหญ้า เก็บมันฝรั่ง เช่นเดียวกับที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์มีนักเล่นนิทานขณะตัดหญ้า และเล่าเรื่องสั้น ๆ ตลอดวันในขณะที่คนงานทำสวน คนงานที่สามารถเล่นนิทานได้ด้วยมักจะได้รับอาหารหรือเงินเพิ่ม

งานที่เหมาะสมกับการเล่นนิทานก็เห็นจะเป็นงานเกี่ยวกับฝ้ายและขนสัตว์ นับตั้งแต่การร่อน การปั่น การทอ เป็นงานที่เหมาะสมกับการฟังนิทานไปด้วยเป็นอย่างดี

-การเล่นนิทานในโอกาสอื่น ๆ มีการเล่นนิทานในโอกาสต่าง ๆ เช่น การแต่งงาน งานวันเกิด งานฉลองส่วนตัว งานที่จัดให้กับเด็ก ๆ นอกจากนี้ยังมีการเล่นนิทานสำหรับคนตาย ซึ่งถือเป็นเรื่องธรรมดาของไอร์แลนด์ และบางแห่งในแอฟริกาโดยจะเล่าเรื่องที่ดีที่สุด การเล่นนิทานเป็นพิธีการให้คืนชีพ เป็นประเพณีเก่าแก่ในสมัยโบราณ และถ้าจัดงานได้เรียบร้อยจะมีการกล่าวขวัญถึงเป็นปี ๆ และคนที่ฟังก็จะจดจำนิทานและเพลงในนิทานมาเล่าอย่างไม่รู้จบ

ในศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกมีการสวดมนต์ในพิธีถือศีล ล้างบาป หลังการสวดมนต์ที่บ้านแล้ว เด็ก ๆ ทั้งหญิงและชายจะออกจากบ้านมารวมกันฟังนิทานหนึ่ง เรื่องหรือสองเรื่องเป็นประจำ

ที่ประเทศอิสราเอลพวกทหารอากาศและประชาชนที่ต่อสู้เพื่ออิสรภาพ และแบ่งแยกดินแดนเป็นของตัวเองทั้งชายและหญิงจะมารวมกลุ่มกันในตอนเย็นเพื่อความสนุกสนาน มีนิทานที่เล่ากันในเรื่องนี้ ๆ เรียกชื่อเฉพาะว่า "Ha - Chizbat" เป็นภาษาอาหรับ แปลว่า "โกหก" เป็นเรื่องสนุกสนาน ตลกค่อนอง แต่ก็มีความจริงอยู่มาก

-การเล่านิทานบนถนนและตลาดสด มักจะเป็นการเล่านิทานที่ต้องการ ค่าตอบแทน ในประเทศอินเดียจะแพร่หลายมากกว่าที่อื่น ประเพณีนี้เริ่มมาจนถึงสมัยชาว พุทธในอินเดียแล้วขยายไปยังประเทศจีน ชาว ฯลฯ พ่อค้าเป็นผู้มีบทบาทในการนำเรื่องราว ออกไปเผยแพร่ มีหลักฐานว่าการเล่านิทานตามท้องถนนและตลาดสดมีวิวัฒนาการมาจากการ เล่านิทานในบ้าน วิธีการเล่ามีหลายวิธี อาจจะใช้ภาพประกอบการเล่าทำด้วยผ้าหรือแผ่นหนัง นักเล่านิทานอาจจะเรียกร้องความสนใจด้วยการตีกรับพร้อม ๆ กัน หรือสีไวโอลิน 2 สาย บาง คนอาจจะคาบอคและพิการ

ตลาดในประเทศจีนส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณลานวัด มีสถานที่ซึ่งเรียกว่า "สะพานสวรรค์ของปักกิ่ง" เป็นที่ที่ใครจะมาแสดงอะไรก็ได้ในสนามกลางแจ้ง นักเล่านิทานจะ นั่งอยู่บนโต๊ะเล็ก ๆ คนฟังก็นั่งล้อมรอบอยู่บนม้ายาว ค่าฟังนิทานจะเก็บในระหว่างการเล่า ตอนก่อนที่จะถึงจุดสุดยอดของเรื่องเช่นเดียวกับในตุรกีและเปอร์เซีย

ที่ประเทศญี่ปุ่นมีนักเล่านิทานกลางตลาดแต่ไม่มีใครทราบรายละเอียด ต่าง ๆ เช่น เล่าอย่างไร มีความเป็นมาอย่างไร ในยุโรปนักเล่านิทานตามถนนจะไม่เล่านานจะ เป็นการบอกข่าว หรือเป็นการล้อเลียนเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเชิงสนุกสนานในประเทศเยอรมัน เรียกนักเล่านิทานแบบนี้ว่า "Bankelsanger" เพราะคนเล่ามักจะอยู่บนม้ายาวเพื่อที่จะมองเห็น ทุกคนได้ชัดเจน และมีไม้คอยี่ภาพแสดงเหตุการณ์ในเรื่องเกือบทั้งหมด การเล่านิทานบน ถนน และตลาดสดก็ค่อย ๆ หายไป เมื่อมีเทคโนโลยีใหม่ ๆ ขึ้นมาแทน

-การเล่านิทานศาสนา นิทานศาสนา หมายถึง นิทานที่ใช้อธิบาย ธรรมะอย่างเป็นทางการผ่านนิทาน ซึ่งดีกว่าการสอนโดยตรงทำให้ได้สาระ ความสนุกสนาน และสามารถจะฟังด้วยความสนใจได้

-นิทานศาสนาฮินดู ในศาสนาฮินดูพราหมณ์คือตัวแทนในการอธิบาย ความสัมพันธ์ระหว่างคัมภีร์เวดัส (Vedus) และพิธีกรรมในศาสนา ในสมัยแรก ๆ พราหมณ์จะเล่า นิทานปรัมปราเพื่อจะอธิบายประเพณีที่เกี่ยวกับพิธีกรรมต่าง ๆ ทำให้ผู้ฟังสนใจและเข้าใจ ความหมายของศาสนายิ่งขึ้น

ประเทศอินเดียรับถือเทพเจ้าต่าง ๆ และเกือบทั้งหมดเกี่ยวข้องกับ ศาสนาเป็นเรื่องของเทพบุตร เทพธิดา และเทพเจ้า เช่น พระกฤษณะ ผู้เล่าจะมีภาพวาดลงบน

ผ้าไว้ประกอบการเล่า ภาพวาดนี้เดิมวาดลงกระดาษ ต่อมาวิวัฒนาการเป็นวาดลงผ้าผืนใหญ่ และยังมีตัวหนังสือเหมือนหนังสือลงขีดประกอบการเล่า

-นิทานศาสนาพุทธ ชาดกเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนผู้คนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ให้เข้าใจซาบซึ้งธรรมะ ทรงให้นิทานชาดกเป็นสื่อ ในภายหลังก็มีการตีพิมพ์นิทานชาดกให้แพร่หลาย

-นิทานศาสนายิว มีนิทานอยู่มากมายในพระคัมภีร์ จะมีการเล่านิทานในครอบครัวและสังคมมากกว่าในโรงเรียน ชาวยิวถือว่าการเล่านิทานเป็นเรื่องสำคัญมาก นิทานเป็นสื่อแนะนำศาสนาและคำสอนซึ่งเป็นวิธีที่ดีที่สุด

-นิทานศาสนาคริสต์ การเล่านิทานของศาสนาพุทธได้รับอิทธิพลจากศาสนาฮินดู ศาสนาคริสต์ก็เช่นเดียวกันได้รับอิทธิพลมาจากศาสนายิว จะใช้การเล่าเรื่องมากกว่าการบอกกฎข้อบังคับซึ่งง่ายต่อการจดจำ ซึ่งเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยต้นคริสตกาล นิทานนิยายปรัมปราเป็นวรรณกรรมที่สร้างขวัญให้ชาวคริสต์ นิทานที่เก่าแก่ที่สุดที่มีการบันทึกไว้เกิดขึ้นในสมัยไบเบิลเกอร์รี่ที่หนึ่ง (Gregory I) ซึ่งทำให้ชาวคริสต์จดจำพระคริสตธรรมได้ง่ายขึ้น ต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ 13 และ 14 โป๊ปโดมินิกัน (Dominican) และโป๊ปฟรานซิสกัน (Franciscan) ได้วิวัฒนาการเทศนาสั้นสอนมาเป็นการบรรยายอย่างมีศิลปะ ซึ่งก็ได้รับความสำเร็จเป็นอย่างดี ดีเท่า ๆ กับการเล่านิทานตามตลาด ตามถนน หรือในงานต่าง ๆ

ภาพประกอบการเล่านิทานของศาสนาคริสต์จะเป็นแนวยืนมากกว่าในแนวนอนอย่างของศาสนาพุทธ มีชื่อเรียกว่า "Exultet rolls" เรื่องหนึ่งจะมี 22 ม้วน ภาพม้วนเหล่านี้จะใช้ในพิธีต่าง ๆ เช่น ในปัจจุบันนี้ใช้ในการให้พรเทียนเล่มใหม่

นอกจากนี้ยังมีการเล่านิทานศาสนาในบ้าน วิธีการเล่าคล้ายพวกนักร้องตามตลาดหรือถนน ต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ก็มีการเล่านิทานศาสนาด้วยการร้องเพลงภายนอกบ้านตามตลาด ดูจากการแต่งกายผู้ที่เล่าไม่ใช่ตัวแทนทางศาสนาแต่เป็นเพราะไม่ทราบจะหาเรื่องที่ไหนมาเล่า

การเล่านิทานในศาสนาคริสต์ที่ยืนยาวคือ พวก Kaleki ซึ่งเริ่มมีมาตั้งแต่เมื่อเริ่มประกาศในระยะต้น ๆ พวกนี้คือ กลุ่มคนพิกการ ขอบทาน และพวกจรจัดที่เดินทางท่องเที่ยวไปเรื่อย ๆ และหาเลี้ยงชีพด้วยการเล่านิทานศาสนา เชื่อว่าพวกเขาได้เรียนรู้เรื่องศาสนาจากวัดที่พวกเขาไปพักอาศัย

ในปัจจุบันมีโรงเรียนสอนศาสนาคริสต์ในสหรัฐอเมริกา เด็กจะได้ฟังนิทาน อ่านหนังสือเกี่ยวกับศาสนาทั้งใหม่และเก่า การเล่านิทานศาสนาไม่จำเป็นนัก แต่ก็ยังมีการเล่าอยู่บ้างในบางแห่ง และมีการศึกษาการเล่านิทานของนิยายโปรเตสแตนท์

-นิทานศาสนาอิสลาม ตามความเชื่อของชาวอิสลามเชื่อว่าไม่มีนิทานจนกระทั่งมีผู้ที่พระเจ้าอัลล้าห์ส่งมาเผยแพรศาสนา (Prophet) ต่อมาการเล่านิทานก็วิวัฒนาการขึ้น

ภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัด ในเวลาเดียวกันก็มีการประกาศให้ผู้ที่เกี่ยวข้องรับฟังจากผู้ที่ได้รับความรู้และการฝึกหัดอย่างดีจากผู้ที่มีหมามส่งตัวมา

ในภาษาอารบิกเรียกนิทานว่า "Hedith" ซึ่งเป็นเรื่องราวตอนใดตอนหนึ่งของพระมหะหมัด ในคริสต์ศตวรรษที่ 3 หลังจากพระมหะหมัดสิ้นพระชนม์มีบัญญัติข้อหนึ่งว่า "ภัยพิบัติจะเกิดแก่ผู้ที่เล่าเพื่อความสนุกสนานของผู้ฟัง... ภัยพิบัติจะเกิดกับเขา..." ฉะนั้นจากความเชื่อมั่นในศาสนาชาวอิสลามจะส่งลูกชายไปเรียนคัมภีร์กุรอ่านในโรงเรียนเมื่ออายุได้ 4 ปี 4 เดือน 4 วัน ปัจจุบันนี้ไม่ได้เคร่งครัดอะไรนัก แต่เด็ก ๆ ยังต้องไปโรงเรียนกุรอ่านเพื่อความทรงจำตั้งแต่อายุน้อย บางครั้งเด็กผู้หญิงก็ถูกส่งไปโรงเรียนเช่นเดียวกัน ส่วนใหญ่ก็ใช้เวลาฟังเรื่องที่ครูเล่า ปัจจุบันได้วิวัฒนาการให้ทันสมัยขึ้นคล้ายโรงเรียนอนุบาลทั่ว ๆ ไป รวมทั้งสอนเรื่องเกี่ยวกับศาสนาเพื่อขวัญของเด็กและเพื่อสังคมของอิสลามด้วย

นิทานศาสนาอื่น ๆ เป็นเรื่องยากที่จะอภิปรายถึงนิทานศาสนาอื่น ๆ แต่พอสรุปได้ว่าส่วนหนึ่งเป็นนิทานความเชื่อเรื่องผี และอีกส่วนหนึ่งเป็นพิธีกรรมที่เคร่งครัด ตัวอย่างจากชนพื้นเมืองอเมริกันเผ่าต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่านิทานของเขาเป็นเรื่องศาสนา เป็นของศักดิ์สิทธิ์ที่จะล่วงละเมิดมิได้ เช่น

เผ่าอาปาเช่ มีประเพณีการทาหน้าด้วยดินแดง (ดินที่มีส่วนผสมของเหล็กกับออกซิเจน) ภายหลังจากคืนที่ฟังนิทาน สีที่ทาหน้าต้องติดอยู่ตลอดวัน เพื่อแสดงว่าผู้ทาได้รับความศักดิ์สิทธิ์จากนิทานแล้ว

ชาวโพลินีเซียน ชาวเกาะจากคาบสมุทรแปซิฟิกนิทานจะเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาธรรมชาติ การเล่านิทานจะมีการรำรำ การเต้นฮูลาประกอบ

เผ่าเมารี ชาวพื้นเมืองของเกาะนิวซีแลนด์มี "บ้านแห่งความรู้" เป็นที่อบรมประเพณีอันศักดิ์สิทธิ์ให้กับเยาวชน นิทานที่เล่าจะเป็นความลับไม่มีใครรู้นอกจาก "Tchunga" คือผู้ที่สำเร็จการอบรมจากบ้านแห่งความรู้มาแล้วเท่านั้น

ชาวอาฟริกันใช้เพลงและการเต้นรำเป็นการแสดงออกทางศาสนา มีเพลงสวด แต่ไม่มีการกล่าวถึงเทวดา

ดังนั้นประเภทของนิทานมีส่วนที่คล้ายกันกับที่ จูซามาต เจริญธรรม (2550, หน้า 240 - 241) ได้สรุปประเภทนิทานไว้หลายในหลายลักษณะ ดังนี้

ประเภทของนิทาน หมายถึง การแบ่งนิทานออกเป็นหลายลักษณะ เช่น ธรรมชาติ วิถีชีวิต พื้นที่ ท้องถิ่น เหตุการณ์ต่างๆ แฝงไปด้วยปรัชญาในการดำเนินชีวิต ดังนี้

1. เทพนิยาย เป็นเรื่องที่ค่อนข้างยาว มักเป็นเรื่องที่อยู่เหนือวิสัยมนุษย์ ไม่บังสถานที่เด่นชัด อาจใช้สถานที่สมมติหรือแดนในฝัน การพรรณนาค่อนข้างวิจิตรพิสดาร ตัวละครมักมีเจ้าหญิง เจ้าชาย เทพธิดา นางฟ้า โครงเรื่องมักเป็นการผจญภัยของเจ้าชายได้ฟันฝ่าอุปสรรค ได้พบเจ้าหญิงและครองรักกันในที่สุด เช่น สโนไวท์ ซินเดอเรลลา ปลาบู่ทอง เป็นต้น

2. นิทานชีวิต เป็นเรื่องราววงสถานที่ และเวลาเด่นชัด ฉากในโลกมนุษย์ใคร่เรื่องเป็นกรต่อสู้และภักทองรัก เช่น นิทานชุดอาหรับราตรี นิทานทรงเครื่องของไทย

3. นิทานวีรบุรุษ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการผจญภัย การต่อสู้ของตัวเองซึ่งมีหลายครั้งหลายตอน ตัวเอกมักจะมีความสามารถพิเศษ เช่น มีกำลังมาก มีความเชี่ยวชาญในการใช้อาวุธอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การผจญภัยของเฮอริคิวลิส เรื่องพระราม เป็นต้น

4. นิทานประจำถิ่น ขนาดของเรื่องมีความสั้นยาวแล้วแต่กรณี เชื่อว่าเรื่องนั้นเกิดขึ้นจริง ณ สถานที่ใดที่หนึ่ง แม้เวลาจะล่วงเลยมานาน อาจเป็นประสบการณ์เล่าถึงการพบสัตว์ประหลาด เทวดา ผี ปีศาจ วิญญาณต่างๆ เช่น แม่นาคพระโขนง ผีกระสือ ขอมคำดิน หรืออาจจะเล่าถึงบุคคลในประวัติศาสตร์ และเรื่องราวที่เกิดจากนักบุญ รวมทั้งนิทานอธิบายเหนือสถานที่ต่างๆ เช่น เกาะหนู เกาะแมว เป็นต้น

5. นิทานอธิบายเหตุ เป็นนิทานอธิบายความเป็นมาของสัตว์ บุคคล สิ่งของหรือประสบการณ์ต่างๆ เช่น ทำไมจึงเกิดจันทรคราส ทำไมมดตะนอยจึงเอวคอค เป็นต้น

6. นิทานเกี่ยวกับศาสนา เป็นเรื่องราวด้วยต้นกำเนิดของจักรวาล โลกมนุษย์ สัตว์ สิ่งของ คุณและโทษของพฤติกรรมต่างๆ เช่น เรื่องพระพิฆเนศวร พระมุนีกับน้ำท่วมโลก เป็นต้น

7. นิทานเรื่องสัตว์ ใช้สัตว์เป็นตัวละคร โดยมากเป็นนิทานที่สั่งสอนอบรมให้คิดสนใจ เช่น นิทานอีสป นิทานชาดก

8. นิทานสุภาษิต เป็นเรื่องที่มุ่งอธิบายสุภาษิต เช่น อย่าเห็นกงจักรเป็นดอกบัว ฝนทิ้งให้เป็นเข็มพายเรือทวนน้ำ เป็นต้น

4. นิทานที่เด็กชอบ

4.1 เรื่องผี มีมากมายหลายเรื่อง อย่าเลือกเรื่องที่น่ากลัวเกินไป เด็กจะหวาดผวาวัวญเสีย อาจเป็นเรื่องในแนวที่คนพบกับเด็กที่ไม่รู้สึกผิดปกติ พุคคุยโต้ตอบกันได้ ผีที่กลัว ผีด้วยกันเอง ผีน้อยที่น่าเอ็นดูหลอกใครไม่มีใครกลัว เป็นต้น นิทานผีบางเรื่องที่มีผู้เล่าเล่าเก่งๆ ค่อยๆ สร้างบรรยากาศมาเรื่อยๆ ก็จะทำให้ผู้ฟังตื่นเต้นได้โดยเรื่องไม่ต้องน่ากลัวนัก เช่น เรื่องคอย จนกว่ามาร์ตินจะมา (Wait Till Martin Comes) หรือเรื่องแขนทองคำ เป็นต้น

4.2 เรื่องเกี่ยวกับเด็กและสัตว์เล็ก ที่ใช้ไหวพริบความสามารถเอาชนะสัตว์ใหญ่ที่เกรง หรือช่วยป้องกันตัวเองให้พ้นอันตราย ให้อยู่รอดปลอดภัยโดยอาศัยเล่ห์กล ปฏิภาณความสามารถ และร่วมมือร่วมใจกันระหว่างเพื่อนๆ เช่น เรื่อง สวิมมี่ (Swimmy) ที่ปลาเล็กรวมกันว่ายน้ำทำเป็นรูปปลาใหญ่ออกเที่ยวชมทะเลกว้างใหญ่ได้โดยปราศจากอันตราย เป็นต้น

4.3 นิทานสุภาษิตและนิทานอีสป เลือกลมาเล่าสั้นๆ โดยไม่ต้องสรุปว่านิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า... ซึ่งกลายเป็นเทศนาสั่งสอนไป

4.4 เรื่องซ้ำชั้น เรื่องเกี่ยวกับความน่ารักของสัตว์ ความโง่ของคน ความโลภของคน เช่น เรื่องเจ้าลิงจอร์จ ผู้ช่างอยากรู้อยากเห็นไปเสียทุกอย่าง เรื่องเกี่ยวกับเจ้าหมีปู้ (Winnie

the book) คนฉลาดแห่งเมืองโกแชม เนยแข็งของสาวผู้ชอบสร้างวิมานในอากาศ เจ้าแมงกะพรุนคือ และอีกหลายเรื่อง

4.5 ตำนานนิทานพื้นเมือง นิทานที่อธิบายถึงที่มาของสิ่งทั้งหลาย เช่น ทำไมน้ำทะเลจึงเค็ม ทำไมจระเข้ไม่มีลิ้น ทำไมเสือจึงตัวลาย ทำไมหมาแมวไม่ถูกกัน ทำไมดอกทานตะวันหันหน้าตามดวงอาทิตย์ ทำไมเปิดจิ้งจอกกับงู และเรื่องพระราชาปู นิทานพื้นเมืองมีลักษณะที่ดำเนินเรื่องตรงไปตรงมาและรวดเร็ว ตัวละครมีความเคลื่อนไหวอยู่เสมอ ส่วนตำนานก็ได้แก่ เรื่องเล่าแสดงประวัติเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่นเกี่ยวกับวีรบุรุษ ได้แก่ตำนานเกี่ยวกับพระเจ้าเม็งราย พระร่วง ขุนแผน เจ้าแม่ทศกัณฐ์ ตำนานเกี่ยวกับสถานที่ได้แก่ อ่าวรำพัง เขาตามองร้าย วัดพญางิ้ว เป็นต้น ยูลาลี่ สไตน์แมทซ์ รอสส์ (Eulalie Steinmetz Ross) ผู้เชี่ยวชาญการเล่านิทานได้แนะนำว่า ตำนานหรือนิยายพื้นเมืองนั้นนับว่าง่ายนักเล่านิทานหัดใหม่ควรจะเลือกเพราะมีถ้อยคำสนทนาสั้นๆ ดำเนินเรื่องรวดเร็ว มีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา ในขณะที่เลือกหา นิยายพื้นเมืองว่าจะเล่าเรื่องใดดี ให้ทดลองอ่านซ้ำๆ ออกเสียงด้วยยิ่งดี เพื่อตนเองจะได้รู้ว่าจุดเด่นๆ ที่ควรเน้นอยู่ที่ใด ควรเลือกนิยายพื้นเมือง ที่ได้รับการเขียนขึ้นใหม่ หรือเล่าใหม่โดยผู้เขียนที่มีความสามารถ จะใช้ถ้อยคำภาษาในการเล่าเรื่องได้อย่างดี และควรรวมนิยายพื้นเมืองของนานาประเทศไว้ในข่ายพิจารณาคัดเลือกด้วย เด็ก 7-10 ขวบ ชอบนิยายประเภทนี้มากที่สุด ได้แก่ แจ็คกับต้นถั่ว เสือใหม่ของพระราชา เจ้าหญิงนิทรา เจ้าหญิงกับเมลิคถั่ว นิยายเกี่ยวกับนางฟ้า และเทพาต่าง ๆ สามารถนำมาใช้เล่าได้ดีให้เด็กกลุ่มนี้ฟัง

4.6 เทพนิยายและเทพปกรณัม ทั้งเทพนิยายกรีก เทพนิยายชนชาติแถบสวีเดน เดนมาร์ก ฟินแลนด์ นิทานเวตาลของอินเดีย มีเรื่องผจญภัยตื่นเต้นเร้าใจ เด็ก 6 ขวบ ขึ้นไป นอกจากชอบนิทานพื้นเมืองแล้ว ยังชอบเทพนิยายเหล่านี้มาก โดยเฉพาะเกี่ยวกับตัวละครเด่นๆ ที่รู้จักกันดี เช่น เฮอคิวลีส เจสันและชนแกะทองคำ กามเทพกับไซบี อมเทพ สุรียเทพ เป็นต้น

5. จุดประสงค์ในการเล่านิทาน

จุดประสงค์ดั้งเดิมในการเล่านิทานของมนุษย์นั้น คือ “มนุษย์เราทั่วไปต้องการเครื่องบันเทิงใจในยามว่างงานประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องที่มีอิทธิพลเหนือจิตใจมนุษย์ และเป็นเหตุให้นิทานเกิดขึ้นมากมาย”

(วิเชียร เกษประทุม, 2547, หน้า 2)

ทำไมมนุษย์ทุกชาติทุกศาสนาจึงชอบฟังนิทาน (ศิริพร วิจิตรฐาน 2523, หน้า 99) ได้สรุปไว้ว่า “เพราะนิทานเป็นอาหารทางใจอย่างหนึ่งของมนุษย์ นิทานเป็นแหล่งรวบรวมจินตนาการและความฝัน นิทานเป็นทางออกทางใจของมนุษย์ ทำให้มีความสุขและช่วยผ่อนคลายความทุกข์ในใจของมนุษย์ได้”

มนุษย์ทั่วไปในโลกทุกหนทุกแห่ง ต่างมีนิทานเล่าต่อๆ กันมา ถึงแม้ว่าเราจะต่างชาติต่างศาสนาแต่จะมีข้อเหมือนกันอยู่เสมอ ในเรื่องธรรมชาติของสภาพความเป็นมนุษย์ คือ มีโลก ไกรธ หลง มีทั้ง ดลก ขบขัน นำหัวเราะ และที่สำคัญมีความคิดคำนึงคล้ายคลึงกัน และต่างก็มี

ลักษณะเหล่านี้สืบกันมาเป็นมรดกของมนุษย์ชาติเหมือนกัน มรดกแห่งสภาพความเป็นมนุษย์นี้จะเห็นได้จากคหิชาชาวบ้านและนิทานพื้นบ้าน

6. การเลือกเรื่อง

นิทานที่จะพิจารณานำมาเล่าให้เด็กฟังควรมีลักษณะดังต่อไปนี้

6.1 เนื้อเรื่องเร้าใจ ทำให้เกิดความตื่นเต้น อยากฟังไปจนจบ การผูกเรื่องต้องให้แนบเนียน และมีเรื่องปลุกย่อยที่นำออกนอกทางได้น้อยที่สุด เพราะผู้ฟังไม่มีโอกาสจะทวนสอบอีกว่าต้นเรื่องเดิมเป็นอย่างไร ควรเลือกนิทานที่จบเรื่องในตัวของมันเอง ถ้าจะเลือกเอานิทานชุดที่มีตัวละครเอกชุดเดียวกันไปกระทำเรื่องราวต่าง ๆ เช่น ศรีธนญชัย เปิดโค่นลัดเกล้าเรือ (ชินแปด) หรือเรื่องจากวรรณคดี เช่น รามเกียรติ์ อิเหนา พระอภัยมณี ก็ควรยกเรื่อง หรือตอนที่จบลงในตัวเองแต่ละครั้งที่เล่า

6.2 คำซ้ำ ข้อความซ้ำๆ และคล้องจองกัน เป็นสิ่งที่ช่วยให้เด็กติดใจ เช่น นิทานเรื่องยายกะดาปลุกกล้วยปลุกงาให้หลานเฝ้า ขนมน้ำแข็งจี ยายแกกกินแมลงวัน หนูถูกแมวกัดหางขาด หมิงซรากับเจ้าหนูคือ และเรื่องทำนองกระต่ายตื่นตูม เป็นต้น เด็กๆ จะชอบ

6.3 ปฏิพจน์ไหวพริบของตัวละคร การสนทนาโต้ตอบ ซึ่งแสดงสติปัญญาเฉียบแหลม เช่น เรื่องศรีธนญชัย ซาดกเรื่องพระมโหสถ นิทานครูก็เกี่ยวกับคนฉลาดผู้หนึ่งชื่อสนธิ์สิน นิทานเรื่องสรรพสิทธิ์ เรื่องเหล่านี้จบเฉพาะตอนก็พอ เด็กจะติดใจความสามารถของตัวละครเท่านั้น

6.4 ความรู้สึกสะเทือนใจ เช่น รัก เกลียศ โกรธ ซึ่งผู้แต่งนิทานเขียนไว้ ทำให้นิทานน่าฟังยิ่งขึ้น คนฟังนิทานก็เช่นเดียวกันกับคนอ่านหนังสือหรือดูภาพยนตร์ ไม่ชอบเรื่องที่จืดๆ นิทานที่เล่าควรมีตอนที่ตื่นเต้น เศร้าโศกสลดแทรกลงไปด้วย เช่น นิทานเรื่องนกในดิงเกลดของแอนเดอร์สัน เจ้าชาย ผู้มีความสุข ของออสการ์ ไวลด์ สองเรื่องนี้ล้วนวนพรรณนาไพเราะมาก

นอกจากนี้หลักในการเลือกเรื่องสำหรับเล่านิทานในโลกนี้มีอยู่มากมาย แต่การจะเล่านิทานเรื่องใดนั้นผู้เล่าจะต้องรู้จักเลือกนิทานที่เหมาะสมที่จะเล่าในวาระโอกาสต่าง ๆ จะประสบความสำเร็จในการเล่านิทาน ซึ่งหลักในการเลือกเรื่องสำหรับเล่ามีดังนี้

6.5 เลือกเรื่องให้เหมาะสมกับความสนใจของเด็กแต่ละวัย เด็กเล็กสนใจสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวเพราะประสบการณ์ยังน้อย เช่น เรื่อง พ่อ แม่ พี่น้อง เพื่อน ครู และเรื่องของสัตว์เลี้ยง ควรเลือกเรื่องที่เขาใจง่ายตัวละครน้อยไม่ตื่นเต้นหวาดเสียว พอเริ่มโตขึ้นความสนใจก็ขยายตัวกว้างขึ้น ใกล้ตัวออกไปจึงชอบเรื่องเกี่ยวกับเทวดา นางฟ้า เรื่องตื่นเต้นผจญภัย และระยะที่เด็กอยู่ชั้น ป.5-6 เด็กจะชอบเรื่องที่ตัวละครในเรื่องแสดงถึงความกล้าหาญ เสียสละ เป็นวีรบุรุษ เรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และเรื่องที่แสดงถึงคุณธรรมต่าง ๆ และนอกจากจะคำนึงถึงเรื่องที่ตรงตามความสนใจของเด็กแต่ละวัยแล้วยังต้องคำนึงถึงช่วงเวลาของการเล่าด้วย เด็กเล็กมี

ความสนใจระยะเวลา นิทานก็ควรไม่ยาวนานนัก ส่วนเด็กโตก็สามารถจะใช้นิทานที่ยาวขึ้น ใช้เวลา
มากขึ้น เพราะความสนใจของเด็กวัยอยู่ในช่วงที่นานกว่าเด็กเล็ก

6.6 เลือกเรื่องที่คุณเล่านิทานอยากเล่า เป็นเรื่องที่คุณเล่าชอบ พอใจที่จะเล่าจะทำให้
เล่าได้ดี เล่าได้สนุกสนานมีชีวิตชีวา

6.7 เลือกเรื่องที่เหมาะสมกับวิธีการเล่า และสื่อประกอบการเล่า เทคนิคและ
วิธีการเล่านิทานที่มากมาย เช่น การใช้ท่าทางประกอบการเล่า การใช้บทเพลงประกอบการเล่า
การใช้ผู้ฟังแสดงท่าประกอบ การใช้ภาพประกอบที่เคลื่อนไหวได้ ภาพประกอบที่เคลื่อนไหว
ไม่ได้ ภาพฉากที่มีภาพอื่นมาคิดได้ หุ่นประกอบการเล่า การเล่านิทาน คำกลอน ฯลฯ ซึ่งวิธีการ
เล่าและสื่อประกอบต่าง ๆ เหล่านี้ ผู้เล่าแต่ละคนจะมีความถนัดแตกต่างกันไป และนิทานแต่ละ
เรื่องก็เหมาะสมกับวิธีการและสื่อที่แตกต่างกันการเลือกนิทานที่จะเล่าจึงต้องพิจารณา
ความสามารถและความถนัด ตลอดจนวิธีการเล่าของผู้เล่า และสื่อที่จะใช้ประกอบการเล่า จึงจะ
ทำให้การเล่านิทานประสบความสำเร็จ

6.7 เลือกเรื่องที่มีสาระ ข้อคิด ที่จะช่วยปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม
และค่านิยมที่ดีงามให้กับเด็ก ผู้เล่านิทานจะต้องตระหนักทุกครั้งที่คุณเล่าให้เด็กฟังว่าเรื่องที่
นำมาเล่านั้นต้องมีคติ สาระ ข้อคิด ปลูกฝังความดีงามให้เกิดขึ้นในจิตใจของเด็กทุกครั้ง ทั้งนี้ผู้
เล่าจะต้องมีกลอุบายอันแยบยลในการเล่าที่จะไม่ทำให้เขารู้สึกว่าถูกสอนเรื่องศีลธรรมจรรยา

6.9 เลือกเรื่องที่ทำให้ความสนุกสนาน เรื่องซ้ำขึ้นเป็นนิทานที่คุณฟังชอบมาก แต่ไม่ใช่
ทุกครั้งหรือทุกเรื่องที่คุณจะต้องเป็นนิทานซ้ำขึ้น เพราะเด็กมีความสนใจและต้องการฟังนิทาน
หลายประเภท นิทานประเภทนี้เหมาะสำหรับผู้เริ่มเล่านิทานเพราะเป็นนิทานสั้นสมบูรณ์แบบ
ตอนจบจะเร็ว ไม่คาดคิด สร้างความพอใจให้กับผู้ฟัง และทั้งผู้เล่า ผู้ฟัง ได้หัวเราะร่วมกัน
ตัวอย่างนิทานประเภทนี้ได้แก่ เรื่องเกี่ยวกับความน่ารักของสัตว์ เช่น เจ้าหมีปูก (Winnie the
Pooh) คนขายหมวกกับลิง เรื่องเกี่ยวกับความโง่ ความโง่ของมนุษย์ เช่น เรื่องพระคาบอด
ข้างเดียว เนยแข็งของสาวผู้ชอบสร้างวิมานในอากาศ (the little cream cheese) เจ้านายผู้เป็น
ยอดแห่งนายทั้งปวง (master of all masters) ฯลฯ

8.10 เลือกเรื่องที่มีความเคลื่อนไหวอยู่ในเรื่อง โดยเฉพาะเรื่องที่จะเล่าแก่เด็ก ๆ
ควรจะมีคำกริยาซึ่งจะตอบคำถามว่าใครทำอะไรได้มากที่สุด เด็กทุกคนอยากรู้ว่าเมื่อเกิดเรื่อง
เช่นนี้แล้วจะเป็นอย่างไรต่อไป ตัวสำคัญของเรื่อง พระเอก ผู้ร้าย ทำอะไร ทำแล้วเป็นอย่างไร

6.11 ควรเลือกนิทานที่มีเนื้อเรื่องเร้าใจ ทำให้เกิดความตื่นเต้นอยากฟังไปจนจบ
การผูกเรื่องต้องให้แนบเนียนและมีเรื่องปลุกย่อยที่น่าออกนอกทางได้น้อยที่สุด เพราะผู้ฟังไม่มี
โอกาสจะทวนสอบอีกว่าต้นเรื่องเดิมเป็นอย่างไร ควรเลือกนิทานที่จบในตัวของมันเอง ถ้าจะ
เลือกเอานิทานที่มีตัวละครเอกชุดเดียวกันไปกระทำเรื่องราวต่าง ๆ เช่น ครีษณชัย เป็ดโดนัลด์
กะลาตี (ซินแบค) นิทานคลอกของเยอรมันชุด ทิล ออยเลนชเปเกิล (till eulenspiegel) หรือเรื่อง

จากวรรณคดี เช่น อิเหนา รามเกียรติ์ พระอภัยมณี ก็ควรนำมาเล่าโดยตัดตอนมาและให้จบลงในตัวเองทุกครั้งที่เล่า

6.12 ควรเลือกเรื่องที่มีคำซ้ำ ข้อความซ้ำ ๆ และคล้องจองกัน สำหรับเด็กเล็ก เพราะเป็นสิ่งที่ช่วยให้เด็กตั้งใจและสนุกสนานมาก เช่น นิทานเรื่องยายกะตาดปลุกถั่ว ปลุกงาให้หลานเฝ้า ขนมน้ำผึ้ง หญิงชราผู้กลืนแมลงวันลงท้อง หนูถูกแมวกัดหางขาด หญิงชราอยู่กับเจ้าหนู คือ ขนมน้ำผึ้งกับคุณตาคุณยาย เป็นต้น

6.13 ควรเลือกเรื่องที่ทำให้ความรู้สึกสะเทือนใจ เช่น รัก เกลียด โกรธ สอดแทรกอยู่ด้วย ผู้ฟังนิทานก็ไม่ชอบเรื่องที่จืดชืด ควรมีตอนที่ตื่นเต้น เศร้าโศก สอดแทรกลงไปด้วย

6.14 นิทานเรื่องผี เด็กมักจะรู้สึกทั้งอยากฟัง ทั้งกลัว ผู้เล่าควรเลือกเรื่องผีที่น่าเอ็นดูไม่น่ากลัว ผีที่คอยช่วยเหลือคนดี หรือเรื่องผีที่กลัวผีด้วยกันเอง

6.15 นิทานพื้นเมือง ตำนาน เป็นนิทานที่อธิบายที่มาของชื่อหรือสิ่งต่าง ๆ เช่น ทำไมกาจึงมีสีดำ ทำไมเสือจึงมีลาย ทำไมจระเข้ไม่มีลิ้น ทำไมน้ำทะเลจึงเค็ม หรือตำนานเกี่ยวกับสถานที่ เรื่องราวเกี่ยวกับวีระบุรุษ เช่น เกาะหนู เกาะแมว เขาคาม่องล่าย พระร่วงพระเจ้าเม็งราย นายขนมต้ม ควรนำมาเล่าให้เด็กฟังเพราะเป็นนิทานที่เล่าง่ายที่สุด เนื่องจากรูปแบบโครงเรื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีลักษณะการดำเนินเรื่องตรงไปตรงมาและรวดเร็ว มีถ้อยคำสนทนาสั้น ๆ ตัวละครมีความเคลื่อนไหวอยู่เสมอและที่สำคัญเต็มไปด้วยสุนทรียภาพ เป็นกระแຈงงาสะท้อนให้เห็นความรัก ความหวัง ความดี ความเลวของมนุษย์ เป็นนิทานที่เหมาะสมสำหรับเด็กฟัง และนักเล่านิทานหัดใหม่ควรจะไปเลือกไปเล่า

6.16 เทพนิยายและเทพปกรณัม เด็ก ๆ ชอบฟังมากเพราะมีเรื่องผจญภัย ตื่นเต้นเร้าใจ เช่น เรื่องเฮอคิวลีสผู้ทรงพลัง ซินแบคผจญภัย นิทานเวตาล เจสันและขนแกะทองคำ และเทพนิยายของกรีก เดนมาร์ก ฟินแลนด์ สวีเดน ฯลฯ เป็นนิทานที่ควรนำมาเล่า

6.17 ควรเลือกเรื่องให้เหมาะสมกับเพศของผู้ฟังในกรณีที่มีผู้ฟังนิทานทั้งกลุ่มเป็นเพศเดียวกัน เช่น เพศชายชอบเรื่องผจญภัยตื่นเต้น และเน้นที่การกระทำ เพศหญิงชอบเรื่องอ่อนหวาน ความรัก ความเมตตา และพรรณนาอาหารได้มาก ถ้าหากผู้ฟังมีทั้งสองเพศควรเลือกรื่องที่เป็นที่สนใจของทั้งเด็กหญิงและเด็กชาย

6.18 ควรเลือกเรื่องที่แสดงออกถึงความเฉลียวฉลาดในการแก้ปัญหา หรือการใช้ปฏิภาณไหวพริบ เด็กจะใส่ใจความสามารถของตัวละคร เช่น เรื่องพระมโหสถ นักรูติน (นิทานตุรกี) สวิมมี่ (Swimmy) เป็นเรื่องที่ปลาเล็กว่ายรวมกันเป็นปลาใหญ่ออกเที่ยวชมทะเลกว้างใหญ่ โดยปราศจากอันตราย เรื่องดีทีเดียวตายเจ็ด เด็กจะประทับใจ ผังใจนิทานเหล่านี้ไปนาน หรือจนกระทั่งเติบโตขึ้น (ไพพรรณ อินทนิล, 2534, หน้า 70)

7. กลวิธีในการเล่านิทาน

วรวณิ ศิริสุนทร (2532, หน้า 100) ได้ให้ขั้นตอนผู้เล่านิทาน ที่มีความสามารถเล่าได้เก่งจะทำให้ให้นิทานที่ได้นำมาเล่ามีชีวิตชีวาสนุกสนานเป็นที่หลงใหลติดอกติดใจของเด็ก ๆ ได้

ซึ่งการที่จะทำได้เช่นนั้นก็มีวิธีการตามลำดับดังนี้ ผู้เล่าควรเล่าตามลำดับเหตุการณ์ ไม่กระโดดข้ามไปมาเพราะผู้ฟังจะสับสนควรเริ่มต้นเรียงลำดับจากบทนำหรือคำนำ เนื้อเรื่อง และ บทสรุป

7.1 บทนำ (introduction) เป็นการเกริ่นปูพื้นให้เด็กทราบก่อนว่าจะพูดเรื่องอะไร เป็นวิธีการรวบรวมสมาธิของผู้ฟังนิทานให้มีจุดศูนย์รวมอยู่ที่ผู้เล่านิทาน และกระตุ้นให้เด็กในใจอยากฟัง

1) ควรบอกให้เด็กทราบว่าเรื่องที่เล่าเป็นเรื่องประเภทอะไร เช่น เป็นเรื่องการผจญภัยของสัตว์ผุ้น่ารัก เป็นเรื่องความรักความเสียสละของแม่ เป็นสารคดีท่องเที่ยวไปในที่ที่มีสิ่งประหลาดมหัศจรรย์ เป็นสารคดีชีวประวัติจริงของกษัตริย์อังกฤษ เป็นต้น

2) ควรบอกให้เด็กทราบว่า มีตัวละครอะไรบ้าง เขาจะรู้สึกเกิดความสัมพันธ์ ส่วนตัวกับตัวละครดวงหน้า และทำให้อยากฟังต่อ เช่น “นิทานที่จะนำมาเล่าในวันนี้เป็นเรื่องความรักความเสียสละระหว่างสัตว์ตัวใหญ่มากคือ ช้าง กับสัตว์ตัวเล็ก ตัวเล็กมากเลยคือ หอยทาก หนู ๆ รู้จักช้างไหมคะ... แล้วหอยทากรู้จักไหมคะ...”

3) ควรแนะนำ อธิบาย หรือใช้ภาพประกอบเกี่ยวกับตัวละคร หรือคำศัพท์ที่เด็กไม่รู้จัก เช่น “นี่ใจจะรูปหอยทาก (ชูรูปภาพให้ดู) นี่คือคารูปหอยทากเหมือนหอยทาก แต่ทำตัวใหญ่กว่าตัวจริงของหอยทาก...” หรือ “วันนี้จะเล่าเรื่องพญาวานรกับต้นอ้อ” ซึ่งเป็นเรื่องความเฉลียวฉลาดและความดีของพระพุทธรเจ้า แต่เป็นตอนที่พระพุทธรเจ้าเกิดเป็นพญาวานร วานร แปลว่า... (หยุดให้เด็กพูดต่อเองแล้วผู้เล่าสรุป) จำเป็นที่ผู้เล่าจะต้องขจัดข้อสงสัยของผู้ฟังก่อนเริ่มต้นเล่า มิฉะนั้นผู้ฟังจะงงไม่รู้เรื่อง หรือขณะที่เล่าอยู่อาจจะถูกผู้ฟังซักถามขัดจังหวะทำให้การเล่าเรื่องไม่ต่อเนื่อง

4) ปัญหาและความขัดแย้งในเรื่องอาจจะเป็นผลที่ทำให้เด็กผู้ฟังกลายเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์ในนิทานนั้นจะทำให้เด็กสนใจ ใจจดใจจ่ออยู่กับการฟังผู้เล่านิทาน เช่น “ถ้ามีตุ๊กตาสวย ๆ ใส่เสื้อผ้าน่ารัก หนู ๆ ทุกคนอยากได้ใช่ไหมคะ แต่มีตุ๊กตาคือหนึ่งเป็นตุ๊กตาไม้เก่าทรุดโทรม ผุจนจับคู่สกรปรกทั้งตัว มีใครอยากได้บ้างคะ? ไม่มีใครอยากได้เลย แต่เจ้าตุ๊กตาน่าสงสารตัวนี้มันผืนที่จะเป็นที่รักของเด็กสักคนหนึ่ง...”

7.2 เนื้อเรื่อง ผู้เล่าจะต้องอ่านเนื้อเรื่องให้แตก ให้เข้าใจ ความสัมพันธ์ของกลุ่มความคิดและจะเห็นสถานการณ์หรือเหตุการณ์สำคัญของเรื่องคือ จุดสุดยอดของเรื่อง (climax) เด่นชัดขึ้น เหตุการณ์สำคัญแต่ละตอนมีวัตถุประสงค์ และอาจมีตัวละครเพิ่มขึ้นทำให้เหตุการณ์เข้มข้นขึ้น หรือทำให้สถานการณ์ที่เครียดคลี่คลายลง เมื่อทำความเข้าใจกับเนื้อเรื่องจนกำหนดได้แล้วว่าจุดสุดยอดของเรื่องอยู่ตอนใด ผู้เล่าต้องไม่ลืม เมื่อเล่าไปก็ควรทำให้สถานการณ์สำคัญดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ ให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกตื่นเต้น รู้สึกว่าเหตุการณ์ถึงขีดจนถึงจุดที่น่าตื่นเต้นที่สุดของเรื่อง

7.3 บทสรุป (conclusion) จะต้องสั้นกะทัดรัด เพราะผู้ฟังผ่านความรู้สึกตื่นเต้นถึงจุดสุดยอดแล้ว ถ้ายืดเรื่องให้ยาวต่อไปอีกก็ไม่มีประโยชน์จะทำให้ผู้ฟังไม่สนใจทั้งนิทานและผู้เล่านิทาน อย่างไรก็ตามก็ควรแทรกข้อคิดปลุกฝังนิสัย คุณธรรม จริยธรรม และทัศนคติ โดยไม่ให้เด็กรู้สึกตัวว่าถูกสอน เช่น ชักถามเกี่ยวกับตัวละครที่เด็กชอบและไม่ชอบ (ไพพรรณ อินทนิล, 2534, หน้า 104)

8. การใช้สื่อประกอบการเล่านิทาน

สื่อการเล่านิทานหมายถึง วัสดุ อุปกรณ์ และวิธีการต่างๆ ที่สามารถนำมาเป็นตัวกลางถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ อารมณ์ ประสบการณ์ ความรู้สึก ทัศนคติและค่านิยมที่เหมาะสมสำหรับเด็กมาเล่านิทาน เพื่อช่วยให้เด็กปรับตัวเองและเตรียมรับสถานการณ์ในชีวิตประจำวันนอกจากนี้สื่อการเล่านิทานนำครอบคลุมถึงวัสดุ อุปกรณ์ และวิธีการที่ครูหรือผู้เล่าควรส่งเสริมให้เด็กๆ ใช้เพื่อเล่านิทานให้เพื่อนๆ ฟังและชมบ้าง เนื่องจากเด็กมีจินตนาการกว้างและไกล เด็กก็สามารถจะใช้สื่อการเล่านิทานโดยแต่งเรื่องนิทานใหม่ๆ ขึ้นเอง บางโอกาสผู้เล่านิทานก็เป็นที่ปรึกษาเพื่อให้เด็กได้แสดงบทบาทสมมติเลียนแบบเรื่องราวในนิทานที่ได้เคยฟังและชมมาแล้ว

8.1 ความสำคัญของการใช้สื่อการเล่านิทาน

สื่อการเล่านิทานมีความสำคัญต่อเด็กๆ มาก เพราะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจให้แก่เด็กๆ ช่วยเรียกร้องความสนใจ ช่วยให้เด็กสนุกสนานเพลิดเพลิน และยังช่วยให้เด็กสามารถปรับตัวและเตรียมที่จะรับสถานการณ์ในชีวิตประจำวันได้ (ลัดดา นิละมณี, 2547, หน้า 251) ได้ให้หลักการจัดหาและเลือกสื่อประกอบการเล่านิทาน โดยยึดหลัก 3 ป. คือ ความประหยัด ประโยชน์ และมีประสิทธิภาพ ไว้ดังนี้

ประหยัด หมายถึง การจัดหาเลือกวัสดุในราคาที่ไม่แพง ควรพิจารณาวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น หรือวัสดุเหลือใช้ ทำขึ้นเองเป็นต้น

ประโยชน์ หมายถึงการได้สื่อที่ต้องการนำมาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าตามวัตถุประสงค์หรือสามารถเก็บไว้เล่านิทานได้อีกหลายเรื่อง

ประสิทธิภาพ ได้แก่ สื่อที่นำมาใช้ต้องมีคุณภาพแข็งแรง ทนทานปลอดภัยสำหรับเด็ก และช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ของการเล่านิทาน

8.2 วิธีการจัดหาและเลือกสื่อประกอบการเล่านิทาน

เมื่อผู้เล่านิทานจำเป็นจะต้องจัดหาและเลือกสื่อเพื่อใช้ประกอบการเล่านิทานก็ควรพิจารณาว่ามีวิธีการใดบ้างที่จะช่วยการจัดหาสื่อได้ง่าย และการเลือกสื่อนั้นก็จำเป็นจะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมในเรื่องรูปลักษณะ ขนาด และสี ที่จะมาใช้ประกอบให้นิทานนั้นเป็นที่น่าพอใจ จึงควรมีวิธีการจัดหาและเลือกสื่อดังนี้

1) สำรวจสื่อที่มีในสถานศึกษา ดูว่ามีสื่ออะไรบ้างเหมาะสมตรงตามวัตถุประสงค์และเนื้อหาของนิทาน อาจจะนำวัสดุที่มีอยู่มาผลิตเป็นสื่อก็ได้

- 2) ใ้ถามเด็กว่าที่บ้านมีสื่อที่ผู้เล่านิทานต้องการหรือไม่ หรือใ้ถามผู้ปกครองหรือผู้ร่วมงาน ถ้าปรากฏว่ามีอาจขอยืมสื่ออื่นๆ มาใช้ชั่วคราวได้
- 3) ใ้ถามและสำรวจแหล่งอื่นๆ เพื่อขอยืม เพราะว่สื่อบางชนิดอาจมีราคาแพงและหายาก เช่น สไลด์นิทาน
- 4) ผู้เล่านิทานต้องทำสื่อเองเพื่อให้ตรงกับวัตถุประสงค์และเนื้อหาของนิทาน เพราะว่สื่อบางชนิดหาไม่ได้หรือยืมจากแหล่งต่าง ๆ ไม่ได้
- 5) ผู้เล่านิทานจำเป็นต้องซื้อสื่อในการเล่านิทานบางชนิด จึงควรสำรวจแหล่งที่จำหน่ายและสืบราคาก่อน เพื่อจะเลือกสื่อใ้ตรงกับวัตถุประสงค์และใ้ราคาย่อมเยาด้วย

8.3 หลักการผลิตสื่อประกอบการเล่านิทาน

ผู้เล่านิทานอาจมีความจำเป็นจะต้องผลิตสื่อเพื่อการเล่านิทาน จึงจำเป็นต้องยึดหลักการจั้ระบบการผลิตสื่อด้วยการกำหนดขั้นตอนผลิตที่ครอบคลุมการวิเคราะห์เนื้อหาของเรื่องที่เล่า ต้องคำนึงถึงการประหยัด ทางการเงิน และมีประสิทธิภาพ จึงต้องวางแผนกำหนดขั้นตอนการดำเนินงานดังต่อไปนี้

- 1) กำหนดวัตถุประสงค์ที่ครอบคลุมเนื้อหาของเรื่องที่เล่า
- 2) พิจารณาเลือกสื่อที่เหมาะสมกับเนื้อหาของเรื่องที่เล่า
- 3) พิจารณาการเลือกและเตรียมวัสดุ ให้คำนึงถึงวัสดุที่หาง่ายและราคาย่อมเยา
- 4) ดำเนินการผลิต เมื่อตั้งใจจะทำการตัดกระดาษหรือพับกระดาษให้เป็นรูปหุ่นจำลองก็ดำเนินการผลิตไปเลย เมื่อผลิตสื่อสำหรับนิทานแต่ละเรื่องเสร็จแล้วก็นำสื่อที่ผลิตใ้มาจัดการตกแต่งใ้เหมาะสมกับแผ่นป้าย หรือฉากหุ่น
- 5) ทดลองสื่อที่ผลิต เมื่อผลิตสื่อใ้เรียบร้อยแล้ว ต้องนำสื่อที่ผลิตใ้มาทดสอบด้วยการทดลองใช้ พร้อมทั้งฝึกทักษะในการขีดและพากย์หุ่นหรือฝึกทักษะในการใช้สื่อเพื่อช่วยใ้การเล่านิทานมีประสิทธิภาพ

8.4 สื่อชนิดต่างๆ ที่ใ้ประกอบการเล่านิทาน

ในการเล่านิทานผู้เล่าสามารถที่จะเลือกใ้สื่อต่าง ๆ ประกอบการเล่าใ้ เพราะจะช่วยเพิ่มความน่าสนใจและความสนุกสนานใ้แก่เด็ก ๆ จะขอเลือกสื่อบางชนิดมาแนะนำใ้รู้จักพร้อมทั้งอธิบายการผลิตอย่างคร่าว ๆ ใ้ทราบพอเป็นสังเขป ใ้แก่

8.4.1. กระดานชอล์ก ใช้กระดานดำพร้อมกับชอล์กสีขาวหรือสีอื่น ๆ ประกอบด้วยก็ได้ ผู้เล่านิทานจำเป็นจะต้องหัดวาดภาพบนกระดานชอล์กใ้ใ้ใ้ภาพอย่างรวดเร็ว จะเป็นภาพการ์ตูนหรือภาพลายเส้นก็ได้ ในขณะที่เล่านิทานผู้เล่าสามารถวาดภาพประกอบไปใ้ได้อย่างรวดเร็วและตามลำดับเรื่อง เพื่อเรียกร้องความสนใจของเด็ก ๆ ใ้ เด็กจะสนุกสนานเพลิดเพลินและใ้แนวความคิดเชิงการวาดภาพด้วย

8.4.2. ภาพแผ่นและภาพพลิก มีลักษณะเป็นภาพบนแผ่นกระดาษแข็งแผ่นใหญ่ขนาดประมาณ 12x 12 ขนาดพอเหมาะที่เด็กจะเห็นได้ชัด กระดาษแข็งแต่ละแผ่นมีภาพตามเนื้อเรื่องของนิทานตามลำดับ ภาพแผ่นไม่ควรมีเกิน 10 แผ่น แต่ถ้านิทานเรื่องยาวภาพแผ่นอาจมีเกิน 10 แผ่นได้ ภาพแผ่นนี้เป็นเหมือนกับภาพนิทานสำหรับเด็กเล่มหนึ่ง ขณะที่เล่าเรื่องให้เด็กฟังผู้เล่าจะยกภาพขึ้นทีละแผ่น ๆ เล่าเรื่องต่อ ๆ กันไปจนจบ หรือบางครั้งผู้เล่าไม่ต้องการทำภาพแผ่นมากอาจจะทำเพียง 5 แผ่นก็ได้ ขณะที่ยกภาพแผ่นตามลำดับเรื่องก็เล่านิทานชัดจังหวะไปเรื่อย ๆ จนจบเรื่อง ภาพแผ่นทั้งหมดนี้อาจจัดใส่กล่องกระดาษแข็งที่เจาะช่องไว้ให้เห็นภาพ เวลาเล่าเรื่องผู้เล่าจะชักภาพออกทีละภาพแล้วซ่อนภาพที่ใช้แล้วสอดไว้ให้เป็นภาพสุดท้าย เมื่อจบเล่านิทานแล้วก็จะมีภาพที่แสดงว่าจบเรื่องแล้วอยู่ในกล่องกระดาษแข็งหรืออาจเอาภาพแผ่นทั้งหมดใส่ซองกระดาษแข็ง เรียงตามลำดับภาพที่ 1,2,3 ฯลฯ ที่หน้าซองเขียนชื่อเรื่องนิทาน ผู้แต่ง จำนวนภาพแผ่น เวลาเล่านิทานก็นำภาพแผ่นออกจากซองกระดาษแข็ง เมื่อเล่าเรื่องจบแล้วควรนำภาพแผ่นทั้งหมดเรียงตามลำดับหมายเลขเก็บไว้ในซองกระดาษแข็งตามเดิม ถ้าไม่ต้องการทำเป็นภาพแผ่นก็ทำเป็นภาพพลิกได้ โดยเรียงภาพแผ่นตามลำดับเนื้อเรื่องของนิทาน เจาะรูด้วยคาลิป 2 รูร้อยด้วยห่วงทองเหลืองหรือลวดก็ได้ ผู้เล่าจะพลิกภาพทีละแผ่นไปเรื่อย ๆ ในขณะที่เล่านิทานไปจนจบเรื่องก็หมดภาพพลิกพอดี

8.4.3. ภาพกระดาษกระดก ผู้เล่านิทานอาจใช้วิธีวาดภาพระบายสีให้เป็นเรื่องราวของนิทาน วิธีทำดังนี้

1) ใช้กระดาษวาดเขียนและกระดาษแข็งอย่างละ 1 แผ่น ขนาด 8 x 12 ทบสองกระดาษทั้งสองแผ่น

2) วาดภาพระบายสีบนกระดาษวาดเขียนให้สวยงาม

3) ใช้คัตเตอร์กรีดกระดาษตามแนวขอบริมภาพคน สัตว์ ต้นไม้ และสิ่งของเครื่องใช้ที่ต้องการให้ภาพนั้นกระดกได้เฉพาะด้านบนและด้านข้างทั้งสองของภาพ แต่ให้เว้นกระดาษเฉพาะส่วนด้านบนของภาพไว้ประมาณครึ่งนิ้ว ใช้ดินสอดำขีดเส้นตรงคู่ขนานขึ้นไปใช้คัตเตอร์กรีดตามรอยดินสอดำ ภาะให้ภาพตั้งฉากได้พอดี บางภาพกรีดกระดาษคู่ขนานด้านบนเพียง 1 ซม. บางภาพ 3-4 ซม. ทั้งนี้สุดแต่ภาพนั้นจะตั้งได้ฉากพอดี สำหรับสัตว์ที่หมอบกับพื้นอาจช่วยกรีดกระดาษส่วนขาด้านหน้าและด้านหลังให้ตั้งได้ฉากได้ด้วย

4) เมื่อได้ภาพกระดาษตั้งเป็นที่พอใจแล้วคว่ำภาพลง ทากาวริมขอบกระดาษ ผูกติดกับกระดาษแข็ง ให้รอยสันทบอยู่ตรงกัน ให้กระดาษเทปกาวย่นหุ้มขอบภาพให้เรียบร้อย ตั้งแผ่นภาพให้เป็นมุมฉาก ภาพจะกระดกตั้งได้สวยงามเป็นภาพสามมิติ เมื่อเลิกใช้พับกระดาษเข้าหากันจะเก็บภาพไว้ข้างในอย่างปลอดภัย

เมื่อทำภาพกระดาษเสร็จเรียบร้อยแล้วก็นำภาพกระดาษกระดกมาใช้ประกอบเล่านิทานได้ โดยจัดเรียงภาพตามลำดับเรื่อง เมื่อเปิดภาพขึ้นภาพจะกระดกเป็นภาพสามมิติที่น่าดู ตั้งภาพให้เป็นมุมฉากกับที่กั้นหนังสือโลหะซึ่งเป็นมุมฉาก ใช้คัลิปหนีบกระดาษ

เสียบติดกับที่กั้นหนังสือ ภาพจะตั้งได้มั่นคง เล่านิทานไปที่ละภาพ จำนวนภาพอาจจะไม่ต้องมากนักเพียง 3-5 ภาพก็ได้ ผลิตภาพเฉพาะตอนที่สำคัญ ใช้วิธีเล่าเรื่องคั่นระหว่างภาพสลับกับการดูภาพ

8.4.4. โทรทัศน์จำลอง มีลักษณะเป็นกล่องพลาสติกสีเหลี่ยมผืนผ้าแข็งแรง ด้านหน้าเป็นจอโทรทัศน์ ด้านข้างสองด้านมีแกนด้านละสองแกนเจาะให้ตรงกัน ใช้สำหรับหมุนม้วนผ้าพลาสติกด้านในให้สามารถม้วนขึ้นลงได้สะดวก มีความเหนียวและความคงทน และมีที่สำหรับสอดแผ่นภาพเพื่ออำนวยความสะดวกในการใช้ ก่อนเล่านิทานผู้เล่าจะต้องจัดเตรียมภาพชุดประกอบคำบรรยายให้เรียบร้อย นำภาพที่เตรียมไว้แล้วสอดใส่กับแผ่นพลาสติก เรียงลำดับชั้นตอนของเนื้อเรื่อง ขณะที่เล่านิทานมือของผู้เล่าต้องทำหน้าที่หมุนที่จับซึ่งติดอยู่ด้านข้างของโทรทัศน์จำลอง ภาพที่ปรากฏหน้าจอจะเลื่อนไปที่ละภาพ เด็ก ๆ จะรู้สึกว่าเขากำลังชมภาพยนตร์หรือโทรทัศน์

8.4.5. ตุ๊กตาหลอดด้าย วัสดุที่ใช้มีกระดาษแข็ง กระดาษลอกลาย กรรไกร คัตเตอร์ กาว สีเมจิก และหลอดด้ายเปล่า เริ่มด้วยการลอกลายสัตว์ต่าง ๆ ที่ต้องการจากแบบตัวอย่างลงบนกระดาษแข็งทั้งด้านหน้าและด้านหลังด้วยดินสอดำ ระบายสีตัวสัตว์ให้สวยงามตามใจชอบแล้วใช้กรรไกรหรือคัตเตอร์ตัดตามรอยเส้นดินสอดำรอบนอก นำส่วนหัวของตัวสัตว์มาทากาวและติดกับแกนหลอดด้ายด้านหนึ่ง ส่วนแกนหลอดด้ายอีกด้านหนึ่งติดส่วนหางของสัตว์กระดาษให้สัตว์ยืนได้

8.4.6. ตัวสัตว์ขาไม้หนีบ วัสดุที่ใช้มีกระดาษวาดเขียน สีเทียนหรือสีไม้ ดินสอ กรรไกร ไม้หนีบผ้า วิธีทำเริ่มด้วยการวาดรูปสัตว์บนกระดาษวาดเขียนโดยเว้นส่วนขาไว้ ระบายสีให้สวยงามตามต้องการ ใช้กรรไกรตัดขอบรูปให้เรียบร้อยแล้วใช้ไม้หนีบผ้าหนึ่งคู่ต่อสัตว์หนึ่งตัว หนีบส่วนล่างของตัวสัตว์เพื่อใช้แทนขาทั้งสี่ขา

8.4.7. หุ่นนิ้วเจาะรู ใช้ประกอบการเล่านิทานและใช้เล่นเกม "วิ่งแข่ง" ได้ วัสดุที่ใช้มีกระดาษเทา ขาว ดินสอ สีเมจิกหรือสีน้ำ และกรรไกร วิธีทำเริ่มด้วยการวาดภาพคนและสัตว์ต่าง ๆ ลงบนกระดาษเทา ขาว ขนาดความสูง 6 นิ้ว ความกว้าง 4 นิ้ว แล้วระบายสีให้สวยงาม ใช้กรรไกรตัดขอบรูปให้เรียบร้อย เจาะรูขนาด $\frac{1}{4}$ นิ้ว ตรงตามตำแหน่งที่ต้องการ เช่น ขา แขน งวง เป็นต้น ขณะที่เล่านิทาน ผู้เล่าสามารถใช้นิ้วมือสอดตรงรูขนาด $\frac{1}{4}$ นิ้ว นิ้วมือจะแทนที่ขาหรือแขน หรืองวงได้ แล้วใช้นิ้วมือทำอาการให้สัตว์เคลื่อนไหวได้ตามที่ต้องการ

8.4.8. หุ่นนิ้วผ้า วัสดุที่ใช้มีเศษผ้าทุกชนิด (ทำตัว) ผ้าสักหลาด (ทำหน้า) ลูกดากลิ้ง กาว ปากกา เศษวัสดุอื่น ๆ เช่น ลูกไม้ โบริว ไหมพรม ดอกไม้ประดิษฐ์ เริ่มลงมือทำด้วยการตัดผ้าตัวหุ่นขนาดประมาณ 2×3 สองชิ้น เย็บเป็นถุงกลับตะเข็บเข้าด้านใน ริดให้เรียบวาดหน้าตัวละครที่ต้องการ (เฉพาะขอบนอก) ลงบนผ้าสักหลาด (หรือผ้าพื้นที่มีเนื้อหนาและแข็ง) ตัดผ้าตามรอยที่วาด ทากาวหรือเย็บหน้าหุ่นให้ติดกับถุง ติดลูกดากลิ้ง ตกแต่งจมูก ปาก หู ด้วยเศษผ้าหรือจะวาดด้วยปากกาก็ได้ และตกแต่งตามลำดับ เช่น ตัดโบริว กระจุกม ให้

สวยงาม หากต้องการจัดเป็นชุดของตัวละครสำหรับเล่านิทาน ให้ศึกษาเรื่องราวของนิทานเรื่องนั้น ๆ ว่ามีตัวละครใดบ้างแล้วจึงทำหุ่นนี้ให้ครบชุด

8.4.9. หุ่นนิ้วกระดาษ วัสดุที่ใช้มีกระดาษสีชนิดต่าง ๆ เช่น โปสเตอร์ ปก นิตยสาร โบปลิวโฆษณา สีเมจิก ดินสอ กาว และกรรไกร เริ่มลงมือทำด้วยการตัดกระดาษเป็นกรวยสำหรับทำตัวขนาด $2\frac{1}{2} \times 3\frac{1}{2}$ ส่วนคอและฐานให้โค้ง เวลาประกอบเสร็จแล้วหุ่นจะตั้งได้พอดี ต่อจากนั้นทำหน้าหุ่นออกแบบตามลักษณะเด่นของตัวละครนั้น ๆ โดยยึดวงกลมเป็นหลัก ถ้าต้องการหน้าให้หุ่นขึ้นให้ตัดกระดาษจากริมเข้าไปหาจุดศูนย์กลาง จับกระดาษให้เกยกันเล็กน้อยแล้วทากาวติด แล้วตกแต่งส่วนอื่น ๆ เช่น คา หู ปาก จมูก ด้วยกระดาษสีแล้วใช้ปากกาวาดเน้นส่วนต่าง ๆ ให้เด่นชัดขึ้น เมื่อเวลาเล่านิทานผู้เล่าสามารถใช้หุ่นนิ้วกระดาษใส่ นิ้วมือประกอบเรื่องราวได้ แต่กลุ่มผู้ฟังนิทานควรเป็นกลุ่มเล็ก ๆ และเด็ก ๆ อาจยัดหุ่นนิ้วกระดาษไปเล่นเพื่อประกอบการเล่านิทานของตนเองก็ได้ หรือใช้เล่นประกอบเพลงก็ได้

8.4.10. หุ่นถุงมือ ใช้ประกอบได้ทั้งการเล่านิทาน คำกลอน เพลง และท่ายปัญหาวัสดุที่ใช้มีถุงมือสีต่าง ๆ ผ้าสักหลาดหรือผ้าเนื้อแข็ง ลูกดากลึง เข็ม ด้าย กาว เศษวัสดุ เช่น โคมพรม กระดุมเม็ดเล็ก ลูกปัด ลูกไม้ โบว์ หนูน โฟม วิธีทำคือเมื่อเลือกได้ว่าจะทำหุ่นถุงมือชุดอะไร เช่น ครอบครวั สัตว์เลี้ยง หรือดอกไม้ให้วาดหน้าตัวละครหรือสิ่งนั้นบนผ้าสักหลาดหรือผ้าเนื้อแข็ง ตัดผ้าออกตามแบบแล้วทากาวติดกับถุงมือตกแต่งหน้าตาให้เรียบร้อย โดยใช้เศษวัสดุ หรือจะใช้วาดด้วยปากกาเขียนผ้าก็ได้ ถ้าต้องการให้หัวหุ่นมีลักษณะกลมมน อาจใช้หุ่นหรือตัดโฟมลักษณะกลมยัดที่ปลายนิ้วทั้งห้า แล้วเย็บปิดส่วนคอ ตกแต่งด้วยโบว์ หรือตุ๊กต่ายตามชอบ และแต่งส่วนลำตัวและอื่น ๆ ให้สวยงาม

8.4.11. หุ่นจำลอง ใช้วัสดุที่หาได้ง่ายคือกระดาษหนังสือพิมพ์ภาพสี หรือกระดาษห่อของขวัญที่ไม่ใช้แล้ว ทำหุ่นจำลองด้วยวิธีขยำกระดาษให้เป็นหุ่นจำลองคน สัตว์ หรือ ดอกไม้ หุ่นจำลองขยำกระดาษนี้จะแข็งตัวพอสมควรไม่จำเป็นต้องใช้แป้งเปียก กาว เชือก หรือยางรัดใด ๆ ทั้งสิ้น มันจะอยู่คงรูปได้นานเป็นปี ๆ เด็กจะสนใจและตื่นเต้นที่ได้ฟังนิทานพร้อมกับเห็นวิธีการขยำกระดาษให้เป็นคนและสัตว์ต่าง ๆ ตามเรื่องนิทานได้รวดเร็วตลอดเรื่อง

8.4.12. หุ่นถุงกระดาษ ใช้วัสดุที่หาได้ง่ายคือถุงกระดาษสีน้ำตาล กระดาษโปสเตอร์ หรือกระดาษเทา ขาว กรรไกร สีน้ำหรือสีโปสเตอร์ พู่กัน และกาววิธีทำเริ่มด้วยการตัดกระดาษโปสเตอร์สี (เพื่อเป็นสีพื้นของผิวคนหรือสีของผิวและขนของสัตว์ เลือกสีที่ใกล้เคียงสีธรรมชาติ ถ้าจะใช้กระดาษที่มีพื้นสีขาวก็ต้องใช้ระบายสีเพิ่มเติม) หรือกระดาษเทา ขาว เป็นรูปหัวสัตว์และปากล่าง ให้มีขนาดความกว้างเท่าหรือใหญ่กว่ากันถุงน้ำตาลที่จะใช้ ต่อจากนั้นทากาวลงบนกันถุงให้ทั่ว เอาส่วนที่เป็นหัวสัตว์ที่ตัดไว้แล้วแปะลงบนกันถุงกระดาษ วาดภาพหัวสัตว์ลงให้ระดับตาของแบบอยู่ประมาณรอยพับของกันถุง แล้วทากาวที่ปากล่างของแบบปิดลงที่ข้างใต้รอยพับของกันถุงกระดาษ ระบายสีตา จมูก หู ปาก ถ้าต้องการให้รูปหัวสัตว์ดูคมและสวยขึ้นอาจใช้สีค้ำหรือสีที่มีน้ำหนักเข้มมาตัดเส้นหรือตกแต่งขอบได้ เมื่อเวลานำหุ่นถุง

กระดาษไปใช้ประกอบการเล่านิทานก็ให้สอดมือเข้าไปที่ก้นถุงกระดาษให้นิ้วมือทั้ง 4 นิ้ว (ยกเว้นนิ้วหัวแม่มือ) จอพับลงเกี่ยวกับถุงกระดาษให้ขยับนิ้วมือขึ้นและลง ซึ่งจะเป็นช่วงจังหวะที่คนหรือสัตว์ต่าง ๆ อ้าปากและหุบปากได้

8.4.13. หุ่นเงา วัสดุที่ใช้ได้แก่ กระดาษแข็ง กรรไกร กระดาษแก้วสีต่าง ๆ กาว หมุดสีทอง คลิป เลียบกระดาษ ไม้ไผ่ยาว 1 ½ ฟุต วิธีทำดังนี้

1) วาดโครงรูปสัตว์ต่าง ๆ ตามนิทานที่จะเล่าบนกระดาษแข็ง 2 แผ่น และ ตัดตามโครงรูปที่วาด จะได้รูปสัตว์ต่าง ๆ อย่างละ 2 แผ่น

2) นำกระดาษแข็งรูปสัตว์ที่ตัดแล้ว 1 แผ่น มาสร้างลายต่าง ๆ ลงบนตัวสัตว์ เช่น ตกแต่งใบหน้า วาดลวดลายต่าง ๆ บนตัวสัตว์ ลวดลายต่าง ๆ ที่วาดสามารถฉลุได้

3) ฉลุลวดลายต่าง ๆ ลงบนตัวสัตว์ตามที่วาดไว้ เมื่อเสร็จแล้วนำกระดาษแข็งรูปสัตว์แผ่นที่ 2 ประกอบกัน แล้ววาดตามลายที่ฉลุแล้วลงไป หลังจากนั้นฉลุ เช่นเดียวกับแผ่นที่ 1

4) นำกระดาษแก้วสีต่าง ๆ ทากาว แล้วติดลงไปด้านหลังเฉพาะลายที่ฉลุแล้วบนกระดาษแผ่นที่ 1 จากนั้นนำกระดาษแผ่นที่ 2 ทากาวแล้วติดประกบกันแผ่นที่ 1 ระวังกระดาษอย่าให้กาวโดนกระดาษแก้วที่ลายฉลุ มิฉะนั้นจะไม่เกิดเงาเป็นสีต่าง ๆ

5) ตัดส่วนของตัวสัตว์ที่ต้องการขยับออก เช่น หัว หรือหาง แล้วเจาะเป็นรูทั้ง 2 ส่วน นำมาเชื่อมต่อกันด้วยหมุดสีทองจะทำให้เคลื่อนไหวได้

6) นำคลิปเลียบกระดาษมาแยกขาข้างหนึ่งออก แล้วผูกติดกับไม้ด้วยกระดาษกาว ส่วนอีกข้างหนึ่งติดกับตัวสัตว์ตรงกลางเพื่อให้ทรงตัวได้

7) นำไม้อีกอันหนึ่งมาทำวิธีการเดียวกันกับข้อ 6 แต่ยึดกับส่วนที่ต้องการเคลื่อนไหวโดยไม่ให้ถูกรอยต่อ เมื่อขยับไม้จะทำให้ส่วนที่ต้องการขยับเคลื่อนไหวได้

เมื่อจะนำหุ่นเงามาประกอบการเล่านิทานจำเป็นต้องมีจอผ้าขาวขึงตึงและบางพอที่จะให้คนดูที่อยู่หน้าจอเห็นเงาหุ่นโดยไม่เห็นตัวคนเชิดหุ่นและหุ่นที่อยู่หลังจอ โดยมีแสงสว่างจากดวงไฟดวงเดียวส่องผ่านตัวหุ่น สีของกระดาษแก้วจะทำให้เกิดสีบนหน้าจอ ส่วนอื่น ๆ จะดำเป็นเงา ทำให้เกิดภาพเงาที่สวยงาม คนเชิดหุ่นก็จะเล่านิทานไปเรื่อย ๆ พร้อมกับขยับไม้อื่นที่เคลื่อนไหวได้ไปมา ทำให้เกิดภาพเงาที่น่าสนใจบนจอหุ่น

8.4.14. หน้ากากแบบคาดเป็นกะบังหน้า (แบบแบน) ใช้เป็นหน้ากากและหัวละครสำหรับเด็กได้ วัสดุที่ใช้มีกระดาษแข็งสีเทา ขาว สี และอุปกรณ์สำหรับระบาย กรรไกร ที่เย็บกระดาษ กระดาษกาวหน้าเดียว วิธีทำเริ่มด้วยการวาดภาพหน้าคน สัตว์ หรือสิ่งของที่ต้องการลงบนกระดาษแข็งสีเทา ขาว ระบายสีภาพให้สวยงาม จากริมขอบล่างซ้ายและขวาของภาพวาดออกไปทั้งสองข้าง ๆ ละเท่า ๆ กันสำหรับตัดเป็นขากะบังให้พันรอบศีรษะ ขากะบังกว้างข้างละ 3 ซม. ตัดหน้ากากที่ทำแล้วออกจากกระดาษแข็งแผ่นใหญ่ ทาบภาพลงที่บริเวณหน้าผากพับขากะบังไปทับซ้อนกันที่ด้านหลังของศีรษะเพื่อกะหน้ากากให้มีขนาดพอดีกับศีรษะ

แล้วถอดหน้ากากออกมาตรงกะบังทั้งสองด้วยที่เย็บกระดาษ ต่อจากนั้นตัดกระดาษกาวหน้า เดียวหน้าทับลงบนรอยเย็บเพื่อป้องกันอันตราย สื่อชนิดนี้สามารถให้เด็กสวมบนหน้าผากเพื่อ แสดงบทบาทสมมติเป็นตัวละครหรือสัตว์ในเรื่องนิทานได้อย่างเหมาะสม

8.4.15. ลูกบาศก์ภาพนิทาน วัสดุที่ใช้มีกระดาษหรือแท่งไม้รูปลูกบาศก์ขนาด กว้างยาวสูง ด้านละ 1.5 นิ้ว จำนวน 15 แท่ง รูปภาพนิทานที่มีความกว้างยาวเท่ากับแท่ง ลูกบาศก์จำนวนที่ต้องการวางเรียงกัน ลูกบาศก์ 15 แท่ง ก็ใช้วางเรียง 3 แถว รูปภาพจะกว้าง ประมาณ 4.5 นิ้ว ยาวประมาณ 7.5 นิ้ว รูปภาพนิทานจะต้องมีเหมือนกัน 2 ชุด ชุดละ 6 รูป กาว กรรไกร วิธีทำเริ่มด้วยการตัดรูปชุดหนึ่งออกเป็นชิ้น ๆ ให้มีความกว้าง ความยาว เท่ากับ ความกว้างของแท่งลูกบาศก์ วางแท่งลูกบาศก์เรียงกันตามความต้องการติดรูปที่ติดไว้แต่ละ ด้านของแท่งลูกบาศก์ ดังนั้นลูกบาศก์ทุกแท่งจะมีรูปที่ตัดออกจากภาพนิทานภาพละ 1 ชิ้นทุก ด้านทั้ง 6 ด้านของภาพนิทาน 6 รูป ขณะที่เล่นนิทานผู้เล่นสามารถใช้ลูกบาศก์ภาพนิทาน ประกอบการเล่าให้เด็กฟังได้อย่างน่าสนใจและสนุกสนาน เมื่อเล่าถึงตอนใดก็ยกภาพประกอบ 6 ภาพให้เด็กดูจนจบเรื่องและครบทั้ง 6 ภาพ หลังจากจบเรื่องแล้ว ให้เด็กหัดเรียงภาพในแท่ง ลูกบาศก์เป็นภาพใดภาพหนึ่ง โดยดูภาพอีกชุดหนึ่งเป็นตัวอย่าง เมื่อเด็กเรียงภาพได้แล้วก็ให้ เด็กเล่าเรื่องตอนนั้น

8.4.16. ภาพตัดต่อ วัสดุที่ใช้มีกระดาษแข็ง รูปภาพอย่างเดียวกัน 2 ชุด ชุดละ 1 แผ่น กรรไกร และกาว เริ่มวิธีทำด้วยการตัดรูปภาพออกเป็นชิ้น ๆ ให้หยักตามต้องการ ภาพ ที่ตัดมีประมาณ 10-30 หรือ 60 ชิ้นก็ได้แล้วแต่เนื้อหาของนิทาน ใช้กาวทาหลังรูปภาพแล้วติด ลงบนกระดาษแข็ง ใช้กรรไกรตัดตามรูปที่ติดไว้ แล้วเรียงชิ้นส่วนภาพตัดต่อเข้าเป็นรูปเดิมทำ ของสำหรับเก็บภาพตัดต่อไว้ด้วย เมื่อเวลาเล่นนิทานให้เด็กฟังผู้เล่นก็ให้เด็กดูภาพอีกชุดหนึ่ง ประกอบ แล้วให้เด็กต่อภาพที่ตัดเป็นชิ้น ๆ ใว้ นั้นเป็นภาพที่สมบูรณ์ โดยดูจากภาพอีกชุด หนึ่งเป็นตัวอย่าง แล้วให้เด็กเล่าเรื่องซ้ำ ไม่เช่นนั้นก็วางให้เด็กแข่งขันการต่อภาพว่าใครจะต่อ ภาพได้เร็วกว่ากัน

8.4.17. กระบะทรายเพื่อเล่นนิทาน ผู้เล่นนิทานสามารถผลิตกระบะทรายเพื่อ สร้างสถานการณ์จำลองเล่นนิทานได้หลายวิธี เช่น ผลิตกระบะทรายด้วยไม้ สังกะสี ไม้บุสังกะสี ด้วยพลาสติกสีขาวใส ใช้เครื่องยิงลวดช่วยให้ติดกับกระบะ ขนาดกระบะอาจมีขนาด 80 x 120 x 70 ซม. ตัวกระบะลึก 8 นิ้ว ควรวางกระบะทรายไว้บนโต๊ะที่มีขนาดสูงพอดีกับระดับสายตา ของเด็กที่นั่งเก้าอี้ในรูปครึ่งวงกลมจะมองเห็นได้ชัด เมื่อนำทรายมาใส่กระบะแล้วเคลื่อนย้ายไม่ สะดวกเพราะทรายมีน้ำหนักมาก ฉะนั้นอาจจะผลิตกระบะทรายให้มีลักษณะเป็นโต๊ะกระบะ ทรายมีสีขาว ใส่ลูกบอลทั้งสีขาว จะช่วยให้การเคลื่อนย้ายสะดวกขึ้น ถ้าโอกาสไม่อำนวยก็อาจ เปลี่ยนมาใช้กระดาษม้วนใหญ่กระบะลังไม้ กล่องกระดาษแข็งชนิดบรรจุของ หรือชุดดินในสถานที่ ใดที่หนึ่งออกแล้วเอาทรายใส่แทนดิน ไม่เช่นนั้นก็ชุดดินออกวางนอกรายรถยนต์ขนาดใหญ่ที่ไม่ ใช้แล้วแทนขอบกระบะทรายภายในขอบยาง วัสดุที่ใช้ได้แก่ ทราย ดิน หิน กรวด หุ่นจำลอง

ภาพต้นไม้ ใบไม้ ดอกไม้ของจริงหรือพลาสติก และเศษวัสดุ หรือประดิษฐ์ขึ้นจากเศษวัสดุการ เล่านิทานเพื่อให้สามารถสร้างสถานการณ์จำลองได้ดี

8.4.18. กระดานผ้าสาหล่า ในที่นี้จะกล่าวถึงการทำกระดานผ้าสาหล่าเพียงอย่าง เดียว สำหรับฐานของแผ่นกระดานผ้าสาหล่าควรเป็นแผ่นกระดาน 1 แผ่น อาจใช้เป็นไม้อัดหลาย วัสดุ หรือกระดาษแข็งชนิดหนาแน่น เช่น แผ่นเมโซไบท์ หรือแผ่นซีโลเทกซ์ ใช้แผ่นที่มีขนาด ประมาณ 3 ฟุต x 4 ฟุต จะได้มีเนื้อที่พอสำหรับการใช้รูปภาพขนาดใหญ่หรือมองเห็นได้ง่ายใน ชั้นเรียน หาผ้าสาหล่ามา 1 ผืน ตัดผ้าสาหล่าให้ยาวกว่าแผ่นไม้ทุกด้านประมาณข้างละ 1 ½ นิ้ว ขนาดนี้จะช่วยให้มีเหลือมซ้อนกันทุกด้าน ๑ ละ 1 ½ นิ้ว ม้วนชายผ้าให้เรียบร้อยตรงมุมและ ผูกริมขอบไว้ด้วยเทปเพื่อกำบังไม่ให้เห็นริมขอบผ้า ต่อจากนั้นเริ่มทำภาพต่าง ๆ ด้วยวิธีตัด ภาพคนหรือสัตว์หรือสิ่งของจากวารสารหรือหนังสือที่เป็นภาพสี ตัดภาพแต่ละภาพที่ต้องการ ออกจากกระดาษอย่างระมัดระวัง เอาด้านหลังของภาพมาทากาวติดด้วยผ้าสาหล่า ถ้าไม่ใช่ผ้าสาหล่า ก็อาจใช้กระดาษทรายชนิดที่เนื้อหยาบแถบเล็ก ๆ ติดแทนได้ ขณะที่เล่านิทานให้เด็กฟังก็ใช้ ภาพเหล่านี้ติดไปบนกระดานผ้าสาหล่า เล่าต่อไปเรื่อย ๆ ตัวละครใดที่ไม่มีในขณะที่เล่าก็ให้ดึงออก จากกระดานผ้าสาหล่าได้ หรือถ้าเล่าถึงตัวละครใดก็หยิบตัวละครนั้น ๆ ติดไปที่กระดานผ้าสาหล่าได้ เช่นกัน

8.5. เทคนิคประกอบการเล่า (การใช้ท่าทาง)

8.5.1. ใช้น้ำเสียงประกอบการเล่า ผู้เล่าไม่ควรใช้น้ำเสียงที่ราบเรียบเล่าไปจน จบเรื่อง ควรรู้จักทำเสียงให้เข้ากับบรรยากาศของเรื่อง รู้จักทำเสียงสูง ๆ ต่ำ ๆ เสียงหนัก เสียง เบา จะทำให้ผู้ฟังฟังเพลิดเพลินไม่เบื่อหน่าย เช่น เมื่อเล่า "กระจอกออกใจสั้น จิตหวาดกลัว มรณา" ก็ควรจะทำเสียงตกใจ เสียงสั้น

8.5.2. ใช้ท่าทางประกอบการเล่า ใช้มือ ใช้ศีรษะ ลำตัว หรือเท้า ประกอบการ เล่า เช่น เล่าถึงคำว่า "เดินย่อง ๆ" ก็ทำท่าเดินย่อง ๆ หรือแสดงอาการโมโห ใช้มือชี้แรง ๆ หรือ มือกำสะบัดแขนออกไปแรง ๆ จะทำให้เพิ่มบรรยากาศ รสชาติของเนื้อเรื่องได้เข้มข้นขึ้น แต่ควร ระมัดระวังไม่ชี้ตรงไปที่ผู้ฟัง

8.5.3. ใช้สีหน้าและแววตาประกอบการเล่า สีหน้าและแววตาสามารถจะ แสดงออกด้านอารมณ์ไปตามเหตุการณ์ที่เล่าได้ เช่น พูดคำว่าใหญ่ นอกจากใช้มือทั้งสองข้าง แล้วยังทำเสียงเน้นคำ และทำตาลุกวาวประกอบ ก็จะทำให้รู้สึกว่าคุณเล่านั้นใหญ่มาก

8.5.4. ใช้อุปกรณ์ประกอบการเล่า ถึงแม้จะมีผู้เล่านิทานบางคนให้ความเห็นว่า สำเนียงและลีลาการเล่าอย่างเดียวเป็นวิธีการเล่าที่ดีที่สุด

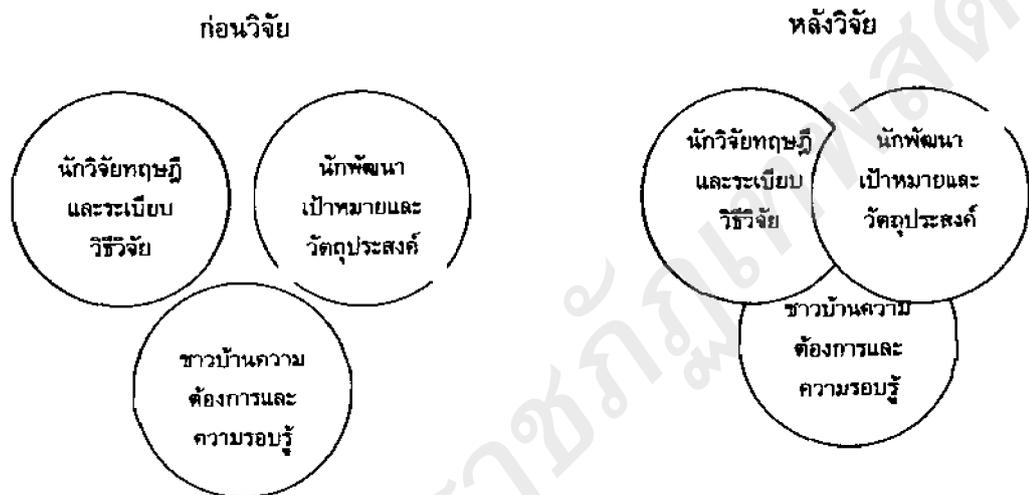
3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR)

3.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นความพยายามของนักวิชาการและนักพัฒนาในการสังเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของงานวิจัยส่วนหนึ่งกับงานพัฒนาอีกส่วนหนึ่งและพยายามเชื่อมโยงสาระสำคัญของการพัฒนาและการวิจัยออกมาเป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมหรือการวิจัยและพัฒนา (Participatory Action Research: PAR) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) จึงเป็นการวิจัยและพัฒนาในรูปแบบหนึ่งที่ทำกับชุมชน และเป็นการเชื่อมโยงส่วนที่เป็นการวิจัย (Research) กับส่วนที่เป็นการพัฒนาหรือแก้ปัญหา (Development) เข้าด้วยกัน

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคือกระบวนการที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชนเข้ามาร่วมศึกษาปัญหาโดยกระทำร่วมกับนักวิจัยผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นการนำเสนอผลการอภิปรายผลการวิจัยเป็นการเริ่มต้นของคนที่อยู่กับปัญหา (problems people) ค้นหาปัญหาที่ตนเองมีอยู่ร่วมกับนักวิชาการ จึงเป็นกระบวนการ การที่คนในองค์กรหรือชุมชนมิใช่ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้ที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วมกันในการวิจัยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นแนวทางวิจัยที่ต่างไปจากการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ธรรมชาติหรือทางสังคมศาสตร์เพราะเน้นการยอมรับหรือความเห็นพ้องจากฝ่ายชาวบ้านในการวิจัยชนิดนี้สิ่งที่นักวิจัยต้องคำนึงถึง คือการประเมินความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา และการทบทวนวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นครั้งคราว เพื่อให้สอดคล้องกับความคิดเห็นของชาวบ้าน อันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และเกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน ปรัชญาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เชื่อในปรัชญาว่าชาวบ้านเป็นผู้ที่มีอยู่กับข้อมูลอยู่กับความจริง เป็นผู้ที่ดีเท่ากับนักวิจัยหรืออาจจะรู้มากกว่านักวิจัย การเลือกปฏิบัติใดๆ ก็ตามที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตจึงต้องเริ่มจากชาวบ้าน ด้วยไม่ใช่จากสมมติฐานของผู้วิจัยหรือนักพัฒนาแต่ฝ่ายเดียวและผู้ที่เกี่ยวข้องฝ่ายต่างๆ ทั้งชาวบ้าน นักวิจัยและนักพัฒนาควรมีบทบาทในการร่วมกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาบทบาททั้งสามฝ่ายต่างก็มีความเท่าเทียมกัน การวิจัยลักษณะนี้จึงเป็นการเรียนรู้ผสมผสานระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัย เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการพัฒนารวมทั้งความต้องการกับความรอบรู้ของชาวบ้านเช่นดังภาพที่ปรากฏนี้



ภาพ 5 : เปรียบเทียบโลกทัศน์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย
ที่มา: (สิทธิธัญ กระจุกธนิตสาร, 2545, หน้า 23)

จากภาพวงกลมแต่ละวงที่แสดงโลกทัศน์ หรือวิสัยมองปัญหาของคนแต่ละกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัยโลกทัศน์ของแต่ละฝ่ายต่างกันไปตามกรอบแนวคิดที่คนยึดถือหลังจากเข้าสู่กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคนทั้งสามกลุ่มจะมี โลกทัศน์ร่วม และความเข้าใจร่วมกันในการพัฒนา ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ ที่ได้จากการวิจัยและพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน ในลักษณะการศึกษาชุมชนเพื่อนำมาใช้แก้ปัญหา คือ ค่อย ๆ ศึกษาไปทำกิจกรรมไป กลุ่มประชากรผู้ถูกวิจัยเปลี่ยนบทบาทไปเป็นผู้ร่วมในการกระทำวิจัย โดยการมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการ นับตั้งแต่การเริ่มตัดสินใจว่าควรจะศึกษาวิจัยในชุมชนนั้นหรือไม่ การประมวล เหตุการณ์ หลักสูตรและข้อมูลเพื่อกำหนดปัญหาการวิจัย การเลือกกระบวนการแก้ปัญหา การสร้างเครื่องมือ การเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์และเสนอสิ่งที่ค้นพบ

แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน ในฐานะที่เป็นสาระสำคัญต่อความสำเร็จของการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นพัฒนาทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม หรือในด้านอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นระดับนานาชาติ ระดับท้องถิ่น และระดับชุมชนก็ตีกระแสนแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นเกิดขึ้นจากปัญหา และความล้มเหลวในการดำเนินงานพัฒนาในอดีต ซึ่งเน้นและให้บทบาทกับคนภายนอกชุมชน โดยได้ละเลยศักยภาพและความสามารถของคนในชุมชน ดังนั้นจึงได้มีการหันมาทบทวนถึงประสบการณ์การพัฒนาที่ผ่านมา ทำให้ได้ข้อสรุปว่า ประชาชนน่าจะเป็นผู้กำหนดเป้าหมายของการพัฒนา และโดยเฉพาะกระบวนการพัฒนา ประชาชนควรจะได้เป็นผู้เข้าไปมีส่วนในการดำเนินการทุกขั้นตอน

การมีส่วนร่วมของผู้นำองค์กรใน เครือข่ายประชาคมและสมาชิกประชาคม ในการดำเนินกิจกรรมประชาคม จังหวัดขอนแก่น กลุ่มตัวอย่างที่ใช้เป็นผู้นำเครือข่ายและสมาชิกประชาคม ซึ่งคัดเลือกโดยการสุ่มอย่างง่าย (simple random sampling) จำนวน 41 คน คิดเป็นร้อยละ 36.65 ของขนาดกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่า

3.2. ปัจจัยที่เป็นเหตุที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม ประชาคม จังหวัดขอนแก่น

3.2.1 ปัจจัยที่เป็นเหตุ มีระดับการสำรวจดังนี้ (1) แรงจูงใจที่ทำให้ผู้นำเครือข่ายและสมาชิกประชาคม เข้าร่วมกิจกรรม อยู่ในระดับมาก (2) แนวคิด องค์กรประกอบ และเงื่อนไขประชาคม (3) ผู้นำ ผู้ประสานงาน สมาชิกประชาคม (4) การออกแบบโครงสร้างองค์กรประชาคม (5) การบริหารจัดการประชาคม (6) กิจกรรมประชาคมอยู่ในระดับปานกลาง (7) สภาพแวดล้อม ปัญหาในชุมชน อยู่ในระดับมาก

3.2.2 กระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมประชาคม มีระดับการสำรวจดังนี้ (1) การมีส่วนร่วมในการวางแผน (2) การมีส่วนร่วม ในการดำเนินกิจกรรม (3) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล อยู่ในระดับน้อย (4) การมีส่วนร่วมในการระดมทรัพยากร อยู่ในระดับปานกลาง

3.2.3 การศึกษาความสัมพันธ์ของปัจจัยที่เป็นเหตุและกระบวนการ มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม ประชาคม เพื่อชี้ถึงปัจจัยสำคัญที่เป็นเหตุ ให้ผู้นำองค์กรในเครือข่ายและสมาชิกประชาคมมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม ประชาคมจังหวัดขอนแก่น

ไม่สามารถหาความสัมพันธ์ที่ชี้ชัดออกมาได้จาก กระบวนการทางสถิติ เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างที่ส่งกลับมามีจำนวนไม่เหมาะสมแก่การเลือกใช้สถิติ Chi-square (ต่ำกว่า 80 คน) ผู้ศึกษาจึงได้เพิ่มเติม ข้อมูลจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม โดยนำเสนอความคิดเห็น และข้อเสนอแนะของผู้นำองค์กรในเครือข่ายและสมาชิกประชาคมในส่วนของที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัย จากเวทีการประชุมสัมมนาที่สำคัญตั้งแต่ปี 2540- 2542 ซึ่งจะสามารถอธิบายถึงปัจจัยสำคัญที่เป็นเหตุที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมประชาคมขอนแก่น ดังนี้

1) ด้านผู้นำ ผู้ประสานงาน มีการเสนอให้สร้างทีมผู้ประสานงาน 10-15 คนจากผู้นำองค์กรในเครือข่ายและสมาชิกผู้สนใจที่มีศักยภาพในการทำงาน

2) ด้านการออกแบบโครงสร้างองค์กร มีการเสนอรูปแบบการจัดองค์กรและบทบาทหน้าที่ของประชาคมจังหวัดขอนแก่น โดยเป็นโครงสร้างในลักษณะแนวราบและให้มีบทบาทเป็นองค์กรผู้นำในการส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมแก่กลุ่มในเครือข่ายแทนการดำเนินการเอง

3) ด้านการบริหารจัดการ มีการเสนอให้มีการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการงบประมาณ และการกระจายอำนาจการบริหารจัดการทั่วไป จึงสรุปได้ว่าปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของผู้นำองค์กรในเครือข่ายสมาชิกประชาคมในการดำเนินกิจกรรมขนกัน ได้แก่ ผู้นำ ผู้ประสานงาน โครงสร้างองค์กรและการบริหารจัดการ

3.3 การศึกษาประเภทปัญหาและขั้นตอนกิจกรรมที่ผู้นำองค์กรในเครือข่ายและสมาชิกประชาคมต้องการ พบว่า

3.3.1 ประเภทปัญหาที่ต้องการให้จัดกิจกรรม มีลำดับความสำคัญดังนี้ ด้านเศรษฐกิจ เรื่องการฟื้นฟูเศรษฐกิจตกต่ำ ด้านการเมือง เรื่องการเลือกตั้งระบบใหม่ ด้านสังคม เรื่องยาเสพติด ด้านการศึกษา เรื่อง พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ ด้านวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม เรื่องน้ำเสีย ด้านสาธารณสุข เรื่อง AIDS ด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญา เรื่องภูมิปัญญาไทยท้องถิ่น

3.3.2 ขั้นตอนกิจกรรมที่ผู้นำองค์กรในเครือข่ายและสมาชิกต้องการมีส่วนร่วม พบว่า ต้องการมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการวางแผน การดำเนินกิจกรรม การระดมทรัพยากร และการประเมินผล ตามลำดับ

3.4 ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2527, หน้า 6) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งรูปแบบส่วนบุคคล กลุ่มชน ชมรม สมาคม มูลนิธิและองค์การอาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องรวมกัน

ทงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ (2534, หน้า 76) ได้ให้ความหมายว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะของการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล เป็นกระบวนการที่กลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาส และใช้โอกาสที่ได้รับแสดงออก ซึ่งความรู้สึก นึกคิด แก้ไขปัญหาความต้องการของตน โดยการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527, หน้า 183) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526, หน้า 25) ได้กล่าวถึงสาระสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการริเริ่ม การพิจารณา ตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และการรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบ

มาถึงตัวของ ประชาชนเอง การที่จะสามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นนั้น ผู้นำการ เปลี่ยนแปลงจะต้องยอมรับในปรัชญาการพัฒนาชุมชนที่ว่า “มนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นและพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันจะต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาส และการชี้แนะที่ถูกต้อง”

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526, หน้า 288) กล่าวว่าการมีส่วนร่วม หมายถึง พฤติกรรมอันก่อปรด้วยกร่วมและสมยอมตามพฤติกรรมที่คาดหวัง ของกลุ่มทางการและไม่เป็นทางการ หรือในความหมายก็คือ การที่ประชาชนก่อให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ร่วมกันนั่นเอง

กรรณิกา ชมดี (2524, หน้า 11) กล่าวว่าการมีส่วนร่วมหมายถึง ความร่วมมือของประชาชน ไม่ว่าจะของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกัน และเข้ามาร่วมรับผิดชอบเพื่อดำเนินการพัฒนา และเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ โดยการกระทำผ่านกลุ่ม หรือองค์กร เพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

สุจินต์ ดาววิธกุล (2527, หน้า 18) กล่าวว่าการมีส่วนร่วม คือ กระบวนการกระทำที่ประชาชนมีความสมัครใจเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงเพื่อตัวประชาชนเองโดยให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเพื่อตนเอง และมีส่วนดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ทั้งนี้ต้องมีใช้เป็นการกำหนดกรอบความคิดจากบุคคลภายนอก

เสนห์ จามริก (2527, หน้า 22) ให้ความหมาย การมีส่วนร่วมของ ชุมชนว่าไม่ได้หมายความว่าดึงประชาชนเข้ามาร่วมกิจกรรมตามที่นักวิชาการ หรือ องค์กรพัฒนาตั้งขึ้น แท้จริงแล้วต้องให้ชุมชนมีกิจกรรม และวิธีการดำเนินการของเขาเองใน ชุมชน

โดยสรุปการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง ประชาชน หรือ ชุมชน ได้พัฒนาศักยภาพและความสามารถของตนเองในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ใน สังคมเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคม ตามความจำเป็นอย่างสม สักศรีในฐานะสมาชิกของสังคม และประชาชนได้พัฒนากระบวนการเรียนรู้ และภูมิปัญญา ซึ่ง แสดงออกในรูปของการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมติดตามประเมินผล และส่งผลถึงความรู้สึกร่วมรับผิดชอบ

3.5 ลักษณะและขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

เจลิยว บุรีภักดี, และคณะ (2545, หน้า 115) กล่าวถึง รูปแบบการมี ส่วนร่วมมีลักษณะ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (marginal participation) เป็นการมีส่วนร่วม ที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกัน ฝ่ายหนึ่งรู้สึกด้อยอำนาจกว่าหรือมีทรัพยากรหรือความรู้ด้อยกว่า

2. การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (partial participation) รัฐเป็นผู้กำหนดนโยบาย โดยที่รัฐไม่รู้จักความต้องการของชาวบ้าน ดังนั้น การมีส่วนร่วมก็เพียงแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนเท่านั้น

3. การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (full participation) เป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดปัญหา ความต้องการ การตัดสินใจในแนวทางการแก้ปัญหาและความเท่าเทียมกันของทุกฝ่ายไว้

ไพร์คิน์ เดชะรินทร์ (2527, หน้า 6-7) กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ คือ

1. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนรวมตลอดจนความต้องการของชุมชน

2. ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน

3. ร่วมวางนโยบายหรือแผนงาน หรือโครงการ หรือกิจกรรมเพื่อจัดและแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน

4. ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล

6. ร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชน ตามขีดความสามารถของตนเองและขององค์กร

7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงานโครงการและกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้

8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาล ให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

ทนนศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ (2534, หน้า 76 - 78) กล่าวถึงขั้นตอนในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในชนบทได้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ชุมชน และวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุด ขั้นตอนนี้รวมไปถึงการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและการคัดเลือกปัญหาที่จะแก้ไขตามลำดับก่อนหลัง โดยมีนักพัฒนาทำหน้าที่เป็นกระจกเงา ผู้คอย

สะท้อนภาพหรือคอยซักถามกระตุ้นให้ประชาชนได้พิจารณาสภาพครอบครัวและปัญหาต่าง ๆ และให้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหาด้วยตนเอง

2. การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการวางแผนดำเนินงานกิจกรรม การวางแผน ดำเนินงานกิจกรรม ต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยให้ประชาชนตัดสินใจว่าจะเลือกวิธีการใด

3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผน การดำเนินงานตามแผนนี้ แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ การลงทุนและการปฏิบัติงาน

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล ทำให้รู้ว่าการที่ดำเนินการผ่านไปแล้วนั้น ได้ผลดีหรือได้รับประโยชน์หรือไม่ อย่างไร ช่วยให้บุคคลที่ร่วมในกลุ่มกิจกรรม รู้จักค้นหาข้อบกพร่องของการทำงาน สามารถที่จะปรับปรุงแก้ไขข้อขัดข้องและอุปสรรคได้

ปกรณีย์ ปรียากร (2530, หน้า 46) กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของประชาชน ซึ่งกระทำได้ 4 ลักษณะ คือ

1. ประชาชนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดว่าอะไรคือความจำเป็น
2. ประชาชนเป็นผู้ระดมทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อสนองตอบความจำเป็น
3. ประชาชนเป็นผู้มีบทบาทในการปรับปรุงวิธีการกระจายสินค้า และบริการให้สมบูรณ์ขึ้น
4. ประชาชนเป็นผู้ได้รับความพึงพอใจ และเกิดแรงจูงใจที่จะสร้างกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ (2527, หน้า 166) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขการมีส่วนร่วม อย่างน้อย 3 ประการคือ

1. ประชาชนต้องมีอิสระภาพที่จะมีส่วนร่วม (freedom to participation)
2. ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วม (ability to participation)
3. ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม (willingness to participation)

ทัศนีย์ ไทยาภิรมย์ (2526, หน้า 15) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 4 ขั้นตอน คือ

1. ร่วมคิด : สภาพที่เป็นอยู่มีอะไรเดือดร้อน และสาเหตุเกิดจากอะไร
2. ร่วมวางแผน : วิเคราะห์สาเหตุ จัดลำดับความสำคัญของปัญหา
3. ร่วมดำเนินการ : ดำเนินงานตามโครงการ และแผนกำหนดโครงการ
4. ร่วมติดตามประเมินผล : ประเมินความสำเร็จหรือล้มเหลวและแก้ไข

กรรณิกา ชมดี (2524, หน้า 13) ได้สรุปรูปแบบการมีส่วนร่วมออกเป็น 10 รูปแบบคือ

1. การมีส่วนร่วมประชุม
2. การมีส่วนร่วมออกเงิน
3. การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
4. การมีส่วนร่วมเป็นผู้เฝ้า
5. การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์
6. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน
7. การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค
8. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่มหรือผู้เริ่ม
9. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงานหรือเป็นลูกจ้าง
10. การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์

อนงค์ พัฒนจักร (2535, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ กรณีหมู่บ้านห้วยม่วง จังหวัดขอนแก่น พบว่า ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรมส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

ปฤษฎา บุญเจือ (2536, บทคัดย่อ) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการประสานความร่วมมือพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า การได้รับผลประโยชน์ในการเข้าร่วมกิจกรรมส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

กรรณิกา ชมดี (2524, หน้า 108) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภี ตำบลท่าช้าง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า การเป็นสมาชิกกลุ่มในสังคม มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม

สกันธ์ จันทรรักษ์ (2528, หน้า 75) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยบางประการที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดตั้งศูนย์เยาวชนตำบล พบว่า การได้รับข่าวสารทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของคนในชุมชน

ประสาตร์ สิทธิเลิศ (2537, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนาชนบทระดับตำบล (คปค.) ในการจัดทำแผนพัฒนาตำบล ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสิงห์บุรี พบว่าการได้รับข่าวสารส่งผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม

จากแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะ ขั้นตอน และรูปแบบของการมีส่วนร่วม จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่แล้ว จะมีลักษณะและขั้นตอนไม่แตกต่างกันมากนัก จะแตกต่างกันบ้างในส่วนของรายละเอียดที่แยกย่อยลงไปเท่านั้น ซึ่งสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมสามารถแบ่งออกได้เป็น

1. การมีส่วนร่วมคิดและในการตัดสินใจ

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน
3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ
4. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ
5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาการเล่านิทานนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนวัดศาลเสี้ยน (สีมาราษฎร์) ตำบลหนองแก อำเภอพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี เพื่อให้ผู้มีส่วนสำคัญโดยตรง และผู้มีความเกี่ยวข้องได้มีส่วนสำคัญในกระบวนการนี้จึงวางขั้นตอนคือร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ร่วมปฏิบัติ และร่วมประเมินตามลำดับดังกล่าว